

GENEL OLARAK İDARENİN SÖZLEŞMELERİ
Prof. Dr. Zehra ODYAKMAZ*

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

GİRİŞ

- I. Genel olarak
- II. İdarenin Sözleşmeleri
  - A. Özel Hukuk Sözleşmeleri
  - B. İdarî Sözleşmeler
- III. İdarî Sözleşmelerin Niteliği
- IV. İdarî Sözleşmelerin Ölçütleri
  - A. Sözleşmenin taraflarından biri kamu kurum veya kuruluşu, yani idare olmalıdır.
  - B. Sözleşmenin konusu bir kamu hizmetinin yürütülmesi, sözleşmenin amacı kamu yararı olmalıdır.
  - C. Sözleşme idareye, diğer âkide tanımadığı ayrıcalıklar ve üstün yetkiler tanımış olmalıdır
- V. Ölçüt Dışı İdarî Sözleşmeler
- VI. İdarî Sözleşme Türleri
  - A. Müşterek Emanet Sözleşmesi
  - B. Kamu Hizmeti İmtiyaz Sözleşmesi
  - C. Malî İltizam Sözleşmesi
  - D. Kamu İstikraz Sözleşmesi
  - E. İdarî Hizmet Sözleşmesi
  - F. Maden İşletme İmtiyazı Sözleşmesi
  - G. Orman İşletme Sözleşmesi
  - H. Yap-İşlet-Devret Sözleşmesi
- VII. Sözleşmelerin Yapılması Usulü
  - A. Hazırlık Aşaması
  - B. İhale Aşaması
  - C. İdarenin Sözleşme Yaparken Uyacağı İlkeler
    1. İhalede açıklık ilkesi
    2. Serbest rekabet ilkesi
    3. En uygun bedelin bulunması ilkesi
      - a) Kapalı teklif usulü
      - b) Belli istekliler arasında kapalı teklif usulü
      - c) Açık teklif usulü
      - d) Pazarlık usulü
      - e) Yarışma usulü
  - D. İhalenin Sözleşmeye Bağlanması

---

* Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı

- VIII. Sözleşmelerin Uygulanması Aşaması
- A. Sözleşmelerin uygulanabilmesi koşulu
  - B. Sözleşmelerin uygulanması
    - 1. Fait du Prince kuramı ve uygulanması
    - 2. Imprévision-Öngörülemezlik kuramı ve uygulanması
    - 3. Fait du Prince ile Imprévision arasındaki fark
    - 4. Imprévision ile mücbir sebep arasındaki fark
- IX. Sözleşmelerin Sona Ermesi
- A. Genel olarak
  - B. Raşa (Rachat)
- X. İdarî Sözleşmelerden Doğan Davalar
- A. Genel olarak
  - B. İdarî Sözleşmelerden Doğan Davaları Açma Koşulu
  - C. Sözleşmelerden Doğan İdarî Davalar
    - 1. Sözleşmelerin yapılmasına kadar geçen hazırlık aşamasında doğan davalar
    - 2. Sözleşmenin akdedilmesinden sona ermesine kadar geçen aşamada açılacak davalar
      - a) Âkid taraflarca açılacak idarî davalar
      - b) Üçüncü kişiler tarafından açılacak idarî davalar
    - 3. İdarî sözleşmeler sona erdikten sonraki aşamada açılacak davalar
    - 4. Tahkim
- XI. İdarî Sözleşmelere İlişkin Uyuşmazlıklardan Doğan Davalarda Görevli İdarî Yargı Yeri
- XII. İdarî Sözleşmelere İlişkin Uyuşmazlıklardan Doğan Davalarda Yetkili Mahkeme
- XIII. İdarî Sözleşmelerden Doğan Davalarda Dava Açma Süresi
- KAYNAKÇA**

KISALTMALAR

- age. : Adı geçen eser
agm. : Adı geçen makale
AÜHFD. : Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜSBFD. : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
BİM. : Bölge İdare Mahkemeleri
bkz. : Bakınız
C. : Cilt
DİK. : Devlet İhale Kanunu
Dmd. : Değişik madde
E. : Esas numarası
HUMK : Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu
İHFM : İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası

İHİD	:	İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi
İYUK	:	İdarî Yargılama Usulü Kanunu
K.	:	Karar numarası
Mah.	:	Mahkeme
md.	:	Madde
RG.	:	Resmî Gazete
s.	:	Sayfa
S.	:	Sayı
vd.	:	Ve devamı
Y.	:	Yıl

GİRİŞ

Genellikle öğretilerde "idarî Sözleşmeler" başlığı altında incelenen "İdarenin Sözleşmeleri", idare hukuku alanında birçok kuramların ve ilkelerin doğumuna neden olmuş önemli konulardan biridir.

İdare; etkinliklerini çoğunlukla tek yanlı tasarruflarıyla yürütür. Ancak bazı etkinliklerini yürütebilmek için, özel hukuk kişileriyle karşılıklı irade açıklamak suretiyle oluşturdukları sözleşmelerden yararlanır. Bu sözleşmelerin bir kısmı özel hukuk kurallarına göre, bir kısmı ise idare hukuku kurallarına göre yapılır.

Sözleşmeler; ister özel hukuk kurallarına göre yapılan özel hukuk sözleşmeleri olsun, ister idare hukuku kurallarına göre yapılan idarî sözleşmeler olsun, her ikisinin de ortak noktası, idarenin bu sözleşmeleri yaparken kamu gücüne dayanması itibarıyla özel hukuk kişisinden farklı bir takım haklara sahip olması veya farklı bir takım yetkilerle donatılmış bulunmasıdır. Örneğin idare, özel hukuk sözleşmelerini de aynen idarî sözleşmeler gibi genellikle önceden kendisi tarafından hazırlanmış şartnameler esas olmak üzere akdeder. Bu bakımdan idarenin yaptığı idarî sözleşme niteliğinde olmayan özel hukuk kurallarına tâbi özel hukuk sözleşmeleri, özel hukuk kişileri arasında akdedilen özel hukuk sözleşmelerinden hem yapılış biçimleri, hem de içerik ve nitelikleri itibarıyla farklıdır.

İdare de sözleşmeleri yapmada tam bir serbestiye sahip değildir. Dilediği özel kişi ile sözleşme yapamaz. Malın, işin veya hizmetin bedelini dilediği gibi belirleyemez. İhalede belli kurallara ve "açıklık ilkesi", "serbest rekabet ilkesi", "en uygun bedeli bulma ilkesi" gibi bazı ilkelere uymak zorundadır.

Diğer yandan idare ile sözleşme akdeden özel hukuk kişisi, özel hukuk sözleşmelerinde karşı âkidin sahip bulunmadığı bazı haklara ve imkânlarla sahiptir. Örneğin bir taşınmazın kamulaştırılmasını isteme, idarenin tek yanlı

müdahalesi ile uğradığı zararı tazmin ettirme veya öngörülemeyen hallerde uğradığı zararı idare ile paylaşma gibi.

Görülüyor ki sözleşmelerin, özel hukuk sözleşmesi veya idarî sözleşme ayırımına tâbi tutularak yalnız idarî sözleşmeleri inceleme konusu yapmak yerine tamamını incelemek gerekmektedir. Bu yüzden konu başlığını "İdarî Sözleşmeler" yerine "İdarenin Sözleşmeleri" olarak ifade etmeyi uygun bulduk. Ancak hemen ilâve edelim ki inceleme, yine idarî sözleşme ağırlıklı oldu. İdarenin özel hukuk sözleşmeleri, istediğimiz ölçüde yer almadı.

İdarenin sözleşmelerinin idare hukuku içinde önemini artıran diğer bir neden de, bir çok ilke ve kuramın sözleşmelerin akdedilmelerine ilişkin olarak ya da sözleşmelerle ilgili uyuşmazlıklardan doğan davaların çözümü dolayısıyla ortaya çıkmış olmasıdır. Özellikle Fransız mahkeme içtihatları ile doktrini bu bakımdan bir hayli zengindir.

Yukarıda ihalelerle ilgili olarak sözünü ettiğimiz ilkelere "hukukî dayanak ilkesi", "malî denge ilkesi" gibi ilkeleri de ekleyebiliriz. Kuramlara örnek olarak da, sonradan terk edilen, sözleşmelerin hazırlığı aşamasında idarenin tek taraflı işlemlerinin, sözleşme ile bir bütünlük oluşturduğuna ilişkin "Blok Kuramı"nı; blok kuramının aksine sözleşmeden ayrılabilir nitelikteki idari işlemlerin, bağımsız olarak iptal davası konusu olabileceğine ilişkin ve birçok işlemin idarî dava konusu yapılabilmesini mümkün kılan "Ayrılabilir İşlemler Kuramı"nı; idarenin, karar ve işlemleriyle, sözleşmenin uygulama koşullarını değiştirerek ağırlaştırması halinde, özel hukuk kişinin uğrayacağı zararların idarece tazmin edilmesi gerektiği hakkındaki "Fait du Prince Kuramı" nı; öngörülemeyen nedenlerden dolayı âkid özel hukuk kişinin, iktisaden, akdi yürütmekte acze düşmüş olması halinde, kamu hizmetinin aksamaması için idarenin, sözleşmenin yürütülmesini mümkün kılacak ölçüde yardımda bulunmasını veya zararı paylaşmasını esas alan "İmprévision Kuramı" nı gösterebiliriz.

Fransa' da 19 uncu yüzyılda idarî sözleşmelerin iptali için dava açılabilirdi. 1899 yılında alınan; iki taraflı irade beyanına dayanan bir sözleşmenin iptal edilemeyeceğine ilişkin; Levieux kararı ile idarî sözleşmeler hakkında iptal davası açma yolu kapatılmıştı. 2 Mart 1982 tarihli bir kanunla yerel idarelerin yaptığı sözleşmelere karşı, yerel idarelerin başı, örneğin Vali tarafından sözleşmeler aleyhine dava açılabilir. "Hukuka uygunluk denetimi" için açılan bu davalar aslında iptal davası olmamakla beraber, sözleşmenin iptali sonucunu doğurmakla aynı yola çıkmaktadır. Hatta üçüncü kişiler de, iptal davası açması için Valiyi tahrik edebilmektedirler. Böylece 1899 tarihli kararlar, iki yanlı bir irade beyanı ürünü olduğu için sözleşmelerin iptal davası konusu olamayacağı hakkında tesis edilmiş bulunan içtihat; 1982 tarihli bu kanunla, bazı hallerde, bazı sözleşmeler için geçersiz hale gelmiştir.

Burada işaret etmek istediğimiz önemli bir nokta incelemenin, deyim yerinde ise, klâsik anlamda bir inceleme olması ve bu nedenle Avrupa Birliği'nin idarenin sözleşmelerine getirdiği yeni anlam ve bakış açısının ayrı bir inceleme konusu yapılması düşünülerek bu çalışmada ele alınmamasıdır.

Ayrıca Fransız idare hukuku ile Türk idare hukukunda, özellikle yargı içtihatlarında "bayındırlık sözleşmeleri" bakımından varolan farklı görüş ve uygulamanın da bağımsız bir çalışma konusu yapılması gerektiği kanısındayız.

Sonuç olarak bu çalışmanın amacı; idare hukukunun çok önemli bir konusunu oluşturan idarenin sözleşmelerine topluca değinerek bu alanda var olan sorunlara dikkati çekmek ve araştırmacılara da kolaylık sağlayacak kaynakları sunmaktır.

İDARENİN SÖZLEŞMELERİ

I. GENEL OLARAK

İdare tarafından yapılan sözleşmeler, idare hukukunda "İdarî Mukaveleler" veya "İdarî Sözleşmeler" başlığı altında incelenmektedir. Halbuki idare, idarî sözleşmeler yanında özel hukuk sözleşmeleri de yapmaktadır. Sözleşmeleri bu biçimde bir ayırma tâbi tutmanın amacı, sözleşmelerle ilgili uyuşmazlıkların çözüm yerini belirlemek içindir.

Özel hukuk sözleşmelerine ilişkin uyuşmazlıklardan doğacak davalar adlî yargıda adliye mahkemeleri tarafından çözümlenir. İdarî sözleşmelerle ilişkin davaların çözüm yeri ise idarî yargıdır. Bu nedenle idarî sözleşmelerle özel hukuk sözleşmelerini ayırt etmek için doktrinde ve yargı içtihatlarında bazı ölçütler saptanmıştır.

Kanunların idarî sözleşme olarak saydıklarının dışında kalan sözleşmelerin niteliği, bu ölçütlere göre yargı yerlerince belirlenmektedir. Çünkü idarî sözleşmeleri özel hukuk sözleşmelerinden ayıracak kesin ölçütler yoktur.

Diğer yandan ileride açıklayacağımız üzere idarî sözleşmelerin uygulama alanı çok daraltılmış, nerede ise kamu imtiyazları ile hizmet sözleşmelerine inhisar ettirilmiştir. Bu bakımdan sözleşmeler yönünden idarî yargının iş hacmi de azalmış sanılır. Halbuki idarenin yaptığı özel hukuk sözleşmelerine ilişkin bütün uyuşmazlıklar adlî yargıya tabi değildir.

Özel hukuk sözleşmelerinin hazırlanması aşamasında hemen hemen bütün uyuşmazlıklardan doğan davaların çözüm yeri idarî yargıdır. Sözleşme yapıldıktan sonra uygulamalara ilişkin uyuşmazlıklardan doğan davalar adlî yargıya tâbi olduğu gibi, sözleşme sona erdikten sonra da yine idarenin bazı tasarrufları nedeniyle çözüm idarî yargıda dava konusu olmaktadır.

O halde idarî yargı yerinin, sözleşmelerle ilgili olarak baktığı davaların çoğunluğunu, idarenin özel hukuk sözleşmelerine ilişkin davalar oluşturmaktadır. Bu bakımdan idare hukukunun inceleme konusu veya idarî yargının uyumsuzluklarını çözümlediği sözleşmeler, sadece idarenin, idarî sözleşmeleri olmayıp aynı zamanda ve hatta daha çok idarenin yaptığı özel hukuk sözleşmeleridir. Böyle olunca doktrinde idarenin yaptığı özel hukuk sözleşmeleri ile idarî sözleşmelerini birlikte ifade etmek üzere kullanılan "idarenin sözleşmeleri" deyimini, konunun başlığı yapmanın daha uygun olacağı kanısına vardık.

II. İDARENİN SÖZLEŞMELERİ

Genellikle idarenin tasarrufları tek yanlı olmakla beraber, idare gerçek veya tüzel kişilerle karşılıklı irade beyanına dayanan değişik nitelikte farklı sözleşmeler de yapar. Bu sözleşmelere "İdarenin Sözleşmeleri" denir.

Sözleşme; tarafların birbirine uygun irade beyanları ile oluşan ve taraflara karşılıklı borçlar yükleyen bir hukukî işlemidir. İdarenin sözleşmeleri "Özel Hukuk Sözleşmeleri" ve "İdarî Sözleşmeler" olmak üzere iki çeşittir. Böyle bir ayırım yapılmasının nedeni; daha önce de belirttiğimiz gibi sözleşmenin tabi olacağı hukuk kuralları ile taraflar arasında çıkacak uyumsuzluk halinde çözümleme merciinin belirlenmesi içindir.

A. Özel Hukuk Sözleşmeleri ⁽¹⁾

Özel hukuk sözleşmeleri, idarenin özel hukuk kurallarına göre yaptığı sözleşmelerdir. Bu sözleşmelerin uygulanması sırasında çıkacak uyumsuzlukların çözüm yeri kural olarak adlî yargı ve tâbi olacakları hukuk; medenî hukuk, borçlar hukuku ve ticaret hukuku gibi özel hukuk kurallarıdır.

Örneğin, idarenin yaptığı araç gereç satın alınması, taşıma, her çeşit yaptırma, bayındırlık işleri sözleşmeleri⁽²⁾ Türk hukukunda özel hukuk

(¹) Bu konuda bkz. Özay, İl Han : Devlet, İdarî Rejim ve Yargısal Korunma, İstanbul 1986, s.168-170; Tan, Turgut: "İdarenin Özel Hukuk Alanındaki İşlemleri", II. Ulusal İdare Hukuku Kongresi Bildiri Özetleri, 10-14 Mayıs 1993 Ankara, s.107-116.

(²) Bu konuda bkz. Derbil,Süheyp: İdare Hukuku, C.II, (İdarî Faaliyet),Gözden Geçirilmiş ve Düzeltilmiş Yeni Bası, Ankara 1952,s.519-670; Delcros,Xavier ve Bernard Delcros (Derleyenler) (Çeviren Turgut Candan): Fransa ve İngiltere'de İdarenin Sorumluluğu, Ankara 1984, s.46-56; Duran, Lütfi : Türkiye İdaresinin Sorumluluğu, Sorumluluğun Temeli ve Sebepleri,Sorumluluğa Yol Açan Olgular, Ankara 1974, s.57-63; Kıratlı,Metin: " İdarenin Bayındırlık Hizmetleri", AÜSBFD., C.XXVII, Aralık 1972, S.4, s.53-81; Tan, Turgut: "İdarî Sözleşme Kuramına İlişkin Gözlemler", AÜSBFD., Prof.Dr. Turan Güneş'e Armağan, C. 50, Haziran-Aralık

sözleşmeleridir. Halbuki bu sözleşmeler Fransa' da idarî sözleşme sayılmaktadır.⁽³⁾ Bir taşınmazın veya işyerinin kiraya verilmesi, araç-gereç veya diğer taşınır mallarla taşınmaz malların satımı, özel hukuk sözleşmeleridir.

B. İdarî Sözleşmeler ⁽⁴⁾

Aşağıda açıklanacak olan idarî sözleşmeler, idarenin idare hukuku kurallarına göre yapmış olduğu sözleşmelerdir. Bu sözleşmelerden doğan uyuşmazlıkların çözümü yeri idarî yargı mercileridir. İdarî yargı yeri kişisel hakların korunması yanında kamu yararını da gözetir ve herhangi bir zarar görmemesini sağlar.

1995, S. 3-4, s.292,295.

(³) Fransız hukukunda özel hukuk sözleşmeleri için bkz. Laubadère, André de-Franck Moderne-Pierre Delvolvé: *Traité des Contrats Administratifs*, C.I, 2 édition, Paris 1983, s.125 vd.; Rivero, Jean: *Droit Administratif*, Treizième édition, Paris 1990, s.143-144; Vedel, Georges-Pierre Delvolvé: *Droit Administratif*, C.I, Paris 1990, s.370-373.

(⁴) İdarî sözleşmeler konusunda bkz. Artukmaç,Sadık: *Bizde İdarenin Murakabesi*, İstanbul 1950, s.457-458; Balta,Tahsin Bekir: *İdare Hukuku Ders Notları II*, s.113-114; Danıştay İstişarî Düşünceler Cumhuriyet Dönemi (1929-1980), Birinci Kitap, C.I, Ankara 1982; Derbil,Süheyp: *İdare Hukuku, Gözden Geçirilmiş ve Düzeltilmiş 5.Bası*, Ankara-1959; Duran Lütfi: "Türk Hukukunda İdarî Mukaveleler", İHFM.,C.XXX, S.1-2, 1964, s.418-447; Duran Lütfi: "Rapport sur Les Sanctions de L'inexécution de contrats administratifs en droit Turc", *Travaux de L'association Henri Capitant des amis de la culture juridique française, Journées d'İstanbul* (20-23 mai 1964), Tome XVII (1964), Paris 1968, s.280-287; Duran,Lütfi: "İdarî Mukavele", İHFM., C.XXXII, S.1, 1966, s.351-359; Duran, Lütfi: "Türkiye'de Plânlamanın Hukukî Rejimi", *Danıştay Dergisi*, Y.5, S.18-19, s.15-30,26; Gemalmaz,Mehmet Semih-Osman Doğru: "Federal Almanya Cumhuriyeti İdarî Usûl Yasası (1976)", *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi (İHİD)*, (Prof.Dr. Lütfi Duran'a Armağan Özel Sayısı), S.1-3, Y.9, 1988, s.127-146; Giritli,İsmet: " 'Henri Capitant' Derneğinin İstanbul Toplantısı ve İdarî Mukaveleler ", İHFM., C.XXX, S.3-4, s.493-497; Kanlıgöz,Cihan: *Yönetmelik Sözleşmeler-Uygulama Alanı, Hukukî Rejimi ve Yeni Gelişmeler*, Ankara 1990; Osten,Necmi: *İdarî Mukavele ve Amme Hizmeti İmtiyazlarının Hukukî Mahiyeti*, İstanbul 1938; Önder, Ayhan: "İdarî Sözleşmeler", *Danıştay Dergisi*, Y.9, S.32-33, 1979, s.86-134; Rouvière,Jean (Çeviren Vecihî Tönük): "İdarî Sözleşmelerin Nitelik ve Özellikleri", *İdare Dergisi*, Y.20, Kasım-Aralık 1949, S.201, s.185-208; Rouvière,Jean (Çeviren Vecihî Tönük): "İdarî Sözleşmeler", *İdare Dergisi*, Y.21, Temmuz-Ağustos 1950, S.205, s.103-113; Rouvière,Jean (Çeviren Vecihî Tönük): "İdarî Sözleşmeler", *İdare Dergisi*, Y.23, Mart-Nisan 1952, S.215, s.115-134; Rouvière,Jean (Çeviren Vecihî Tönük): "İdarî Sözleşmeler", *İdare Dergisi*, Y.25, Eylül-Ekim 1954, S.230, s.87-95; Tikveş,Özkan: *İdare Hukuku*,İzmir 1983; Waline,Marcel (Çeviren Hâmede Uzbank): "İdarî Mukaveleler", AÜHFD.,Y.1, S.1, 1943, C.1, s.563-570.

III. İDARÎ SÖZLEŞMELERİN NİTELİĞİ

İdarî sözleşmelerin bir sözleşme niteliğinde olup olmadığı tartışmalıdır.

Tartışmaların nedeni genel olarak tarafların eşitsizliği ve idarenin, sözleşme hükümlerini tek yanlı değiştirme, feshetme gibi yetkilere sahip olmasıdır.⁽⁵⁾ Duguit, idarî sözleşme-özel sözleşme ayırımını reddetmektedir. Duguit'e göre; özel kişiler arasında yapılmış olan sözleşmeden farklı bir idarî sözleşmeler kategorisi yoktur. Çünkü sözleşmenin kurucu unsurları bir araya geldiği zaman daima aynı karakterlere sahip oldukları, aynı hükümleri doğurdıkları görülmektedir. Bu bakımdan idarî sözleşmeler değil, kamu hizmetleri nedeniyle yapıldıkları için, doğacak uyuşmazlıklarda "idare mahkemelerinin görevli olduğu sözleşmeler" vardır.⁽⁶⁾

Diğer yandan idarî sözleşmelerin, iki taraf arasında imzalanmış olduğu için "sözleşme" adını aldığı, aslında idarî sözleşmelerin bir "katılma-işlem" olduğu, "karma işlem" niteliği taşıdığı, hükümlerinin büyük bir bölümünün "düzenleyici genel işlem-kural"lardan oluştuğu, sadece "malî hükümler" in tarafların anlaşması ile saptandığı görüşündeki gerçek ve ağırlık da aşikârdır.⁽⁷⁾

Bütün bu tartışma ve görüşlere karşın halen doktrinde ve yargı içtihatlarında özel hukuk sözleşmelerinden ayrı idarî sözleşmelerin varlığı, idarî rejimin yürürlükte bulunduğu bütün ülkelerde kabul edilmiştir. Gerçekte de idarî sözleşmeler, özel hukuk sözleşmelerinden ayrı amaçlara, ayrı vasıf ve karakterlere, ayrı yapılış ve uygulama usullerine sahiptir. Bunların doğal sonucu olarak da idarî sözleşmeler özel hukuk sözleşmelerinden ayrı gittikçe gelişen kendine özgü hukuk kuralları olan bir hukukî rejime tâbidir.

Bununla beraber sözleşme türlerinden bazıları, üzerinde fikir birliğine varılmış ölçütlere göre idarî sözleşme niteliğinde ise de, aşağıda açıklanacağı üzere, bu ölçütlere uymadığı halde bazılarının kanun tarafından, bazılarının da yargı yerlerince içeriğine ve niteliklerine göre idarî sözleşme sayıldıkları da bir gerçektir.

Böyle olunca bir sözleşmenin idarî sözleşme olarak kabul edilmesinde ileri sürülen belli ölçütlerden ziyade kişisel yarar yanında kamu yararının zarar görmemesi ve korunması bakımından, sözleşmeden doğan uyuşmazlıklara ilişkin davaların idarî yargıya tabi tutulup tutulmaması problemi ortaya çıkar.

(⁵) Önen, Turgut: İdarî Faaliyetler, İdarî Sözleşmeler, Kolluk Kuvvetleri, Ankara 1976, s.7.

(⁶) Giritli, İsmet-Tayfun Akgüner: İdare Hukuku Dersleri II, İstanbul, 1987, s.172; Duguit'in görüşü hakkında fazla bilgi için bkz. Rouvière, Jean (Çeviren Vecihî Tönük): İdarî Sözleşmeler, İdare Dergisi, Y.21, Temmuz-Ağustos 1950, S.205, S.205, s.104-108.

(⁷) Özay, İl Han: İkinci Bine Kavuşurken Günışığında Yönetim, İstanbul 1994, s.478; Özay, İl Han: Günışığında Yönetim, İstanbul 1996, s.414.

IV. İDARİ SÖZLEŞMELERİN ÖLÇÜTLERİ ⁽⁸⁾

İdarenin yaptığı bir sözleşmenin, idarî sözleşme sayılabilmesi için aranılan nitelikleri şöyle sıralayabiliriz:

-Sözleşmenin taraflarından biri, bir kamu kurum veya kuruluşu, yani idare olmalıdır.

-Sözleşmenin konusu bir kamu hizmetinin yürütülmesi ve sözleşmenin amacı ise kamu yararı olmalıdır.

-Sözleşme idareye, diğer âkide tanımadığı ayrıcalıklar ve üstün yetkiler tanımış olmalıdır.

A. Sözleşmenin Taraflarından Biri, Kamu Kurum veya Kuruluşu, Yani İdare Olmalıdır.

İdare karşısında, sözleşmenin diğer tarafı özel hukuk kişisi olacaktır. Ancak Fransa' da olduğu gibi tüzel kişiliğe sahip bir kamu kurum veya kuruluşu da olabileceği görüşünü benimseyenler de vardır. ⁽⁹⁾ Kamu kurum ve kuruluşları aralarında özel hukuk sözleşmeleri de yapabilirler. Böyle özel hukuk kurallarına tâbi bir sözleşme, sözleşmenin iki tarafı da idare olduğu için idarî bir sözleşme sayılmaz.

İdare ile imtiyaz sözleşmesi, yani idarî bir sözleşme yapmış olan özel bir kişinin; üstlendiği kamu hizmetinin yapılması için bile olsa; diğer bir özel kişi ile imtiyaz sözleşmesine ilişkin olarak yaptığı sözleşme, idarî sözleşme değildir.

Özel kişiler arasında yapılan bir sözleşme de, sözleşmenin konusunu oluşturan işleme ilişkin ücretin idare tarafından belirlenmesi veya idarenin özel kişilerden birinin yerine geçmesi, o sözleşmelere idarî sözleşme niteliği kazandırmaz.

(⁸⁾ İdarî sözleşmelerin ölçütleri konusunda bkz. Bilgen,Pertev: Uyuşmazlık Mahkemesi ve Danıştay İçtihatlarına Göre İdarî Sözleşmelerin Kriterleri, Doktora Tezi, İstanbul 1970; Tan,Turgut: "İdarî Sözleşme.....", agm., s.292-295.

(⁹⁾ Duran, Lütfi: İdare Hukuku Ders Notları, İstanbul 1982, s.431; Günday, Metin: İdare Hukuku , Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2.Baskı, Ankara 1997, s.140-143. Farklı görüş için bkz. Yayla, Yıldızhan: İdare Hukuku I, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş İkinci Bası, İstanbul 1990, s.130.

B. Sözleşmenin Konusu Bir Kamu Hizmetinin⁽¹⁰⁾ Yürütülmesi, Sözleşmenin Amacı Kamu Yararı Olmalıdır.

Kamu hizmetinin Anayasa ve yasalarla, yargı içtihatlarında bir tanımı yapılmamıştır. Doktrinde ise, genellikle iki bakımdan tanımlanmıştır:

Birincisi organik ve şekli bakımdan, ikincisi, maddî bakımdan yapılan tanımdır.

Organik ve şekli bakımdan yapılan tanıma göre kamu hizmeti; bir kamu tüzel kişisi tarafından veya gözetimi altında kamu yönetim usullerine ve hukukî rejimine tâbi belli bir hizmeti yürütmek için tahsis olunmuş bir organizasyondur.

Maddî bakımdan yapılan tanıma göre kamu hizmeti ise, giderilmesinde kamu yararı bulunan toplum ihtiyaçlarını karşılamak için idarenin faaliyetleridir.

Bu tanımlara göre bir hizmetin kamu hizmeti sayılabilmesi için:

- 1.Toplumun karşılanması gereken bir ihtiyacı bulunmalıdır,
- 2.Bu ihtiyacın karşılanmasında kamu yararı olmalıdır,
- 3.İhtiyacın karşılanması için bir faaliyet gösterilmelidir,
- 4.Faaliyet, idare tarafından üstlenilmeli ve yönetilmelidir,
- 5.Hizmet idare hukuku kurallarına tabi olmalıdır.

Sözleşmenin idarî sözleşme sayılabilmesi için, sözleşmenin konusunun kamu hizmeti olması yeterli değildir. İdare kamu hizmetleri ile ilgili bazı araç veya gereci ya da bazı işleri özel hukuk sözleşmeleri ile sağlayabilir. Bu nedenle sözleşmenin konusu kamu hizmeti değil, kamu hizmetinin görülmesi, yürütülmesi, yerine getirilmesi olduğu takdirde idarî sözleşme niteliğini kazanır.

Başka bir deyişle, karşı âkit "kamu görevinin görülmesine katılmalı" dır. Tipik bir idarî sözleşme olan imtiyaz sözleşmelerinde karşı âkit bizzat hizmeti görür veya hizmetin görülmesine katılır.⁽¹¹⁾

(¹⁰) "Kamu hizmeti" konusunda bkz. Bilgen, Pertev: "Kamu Hizmeti Hakkında", İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi (İHİD), Y.1, S.1, Mart 1980, s.113-116;Gülan, Aydın: "Kamu Hizmeti Kavramı", İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi (İHİD), Prof.Dr.Lütfi Duran'a Armağan Özel Sayısı, S.1-3, Y.9, 1988, s.147-159; Tan, Turgut: "Kamu Hizmeti, Kriz ve Yeniden Tanımlama", I.Ulusal İdare Hukuku Kongresi, Birinci Kitap İdarî Yargı, 1-4 Mayıs 1990, Ankara, Ankara 1991, s.329-335; Tan, Turgut: "Anayasa Mahkemesi Kararlarında Kamu Hizmeti Yaklaşımı", Anayasa Yargısı, C.8, Ankara 1991, s.233-252.

(¹¹) Bkz. Özyörük, Mukbil: İdare Hukuku Dersleri, Ankara 1972-1973, s.193.

Burada hemen ilâve edelim ki bazı kamu hizmetlerinin görülmesinde idarî sözleşmeler dışında özel kişilerden yararlanılması konusunda bazı uygulamalar da görülmüştür.⁽¹²⁾

C. Sözleşme İdareye, Diğer Âkide Tanımadığı Ayrıcalıklar ve Üstün Yetkiler Tanınmış Olmalıdır.

Kural olarak taraflar eşit koşullar altında ve hür iradeleri ile karşılıklı yarar sağlayacak biçimde sözleşme yaparlar. Bu nedenle de sözkonusu sözleşmenin tarafları eşit veya dengeli yükümlülükler ve borçlar yüklenirler.

İdarî sözleşmede ise, kamu yararı ile kişisel yarar karşı karşıyadır. Kamu yararı elbette kişisel yarardan daima üstündür, asla eşit olamaz. Bu bakımdan kamu yararının temsilcisi olan idare; kamu yararını gözetebilmek ve koruyabilmek için kişisel yararı temsil eden kişiye göre özel hukuk sözleşmelerinde her hangi bir tarafa tanınmayan bazı ayrıcalıklara ve üstün yetkilere sahip kılınmıştır. Bu sebepten dolayı idarî sözleşmeler özel hukuk kurallarından farklı bir hukukî rejime tâbidirler.

İdareye tanınan bu üstünlük ya kanunlarda yer alan bir hükme ya da kamu hukukunun ilkelerine dayanır. Aslında idare kendisine tanınan ayrıcalıkları ve yetkileri kullanabilmek için "hukukî dayanak ilkesi" denilen bir yasal yetkiye muhtaçtır.⁽¹³⁾

Bu bakımdan 1961 Anayasası ile 1982 Anayasası arasında fark vardır. 1961 Anayasasının 40. maddesine göre herkes, dilediği alanda sözleşme hürriyetine sahiptir. Kanun sözleşme hürriyetini kamu yararı amacıyla sınırlayabilir. Bu hüküm bir bakıma idarî sözleşmelerdeki tek yanlı hükümlerin; karşı âkiden söz hakkının bulunmadığı şartlaşmalar, tek tip sözleşmeler gibi hallerin dayanağını oluşturmaktaydı. 1982 Anayasasının 48. maddesi ise aynı şekilde herkese, dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetlerini tanıdığı halde 1961 Anayasasında var olan "kanun, bu hürriyetleri, ancak kamu yararı amacıyla sınırlayabilir" hükmüne yer vermemiştir. Bu durumda idareye tanınan üstünlük ve ayrıcalıkların dayanağını kanunlar (Devlet İhale Kanunu gibi) ve kamu yararının niteliği ve bu niteliği dikkate alan yargı içtihatları ve doktrin oluşturmaktadır.

(¹²) 3194 sayılı İmar Kanunu ile Getirilen "Yeminli Serbest Mimarlık ve Mühendislik Büroları", Maden Kanunu'nda Değişiklik yapan 3213 sayılı Kanunla getirilen "Yeminli Teknik Bürolar" ve 3239 sayılı Kanunla getirilen "Yeminli Malî Müşavirlik" Uygulamaları ve bu konularda Anayasa Mahkemesi kararları ile Uygulamalar ve Anayasa Mahkemesi Kararları hakkında geniş açıklama ve görüşler için bkz. Tan, Turgut: "Kamu Hizmeti, Özelleştirme ve Bürokrasinin Azaltılması Üzerine", Türk İdare Dergisi, Y. 60, Mart 1988, S.378, s.81 vd.

(¹³) Meriç, Osman: "İdarî Sözleşme Müessesesinin Doktrin ve İchtihatta İşlenmiş ve İşlenmemiş Yönleri", Danıştay Dergisi, Y.3, S.11, 1973, s.80.

İdareye tanınan ayrıcalık ve yetki sözleşmeden önce ve sözleşme yapıldıktan sonra her aşamada söz konusu olabilir. Örneğin sözleşme yapılırken idarenin tek taraflı olarak önceden veya sözleşmenin yapılması sırasında hazırladığı genel şartnameler (genel hukukî şartname, genel teknik şartname) üzerinde karşı tarafın hiçbir söz hakkı yoktur, şartnamelere ilâve yapamaz, şartnameleri değiştiremez, kısmen kabul veya red edemez, tartışmasız kabul mevkiindedir. Şartnameler Bakanlar Kurulunun kural-tasarruf nev'inden bir tasarrufudur ve idarî sözleşmeler mutlaka bu kural-tasarruf nevinden tasarrufa dayanmaktadır.⁽¹⁴⁾

Sözleşme yapıldıktan sonra, sözleşmenin uygulanması ve yürütülmesi aşamasında idareye tanınan üstünlüklere ve yetkilere örnek olarak idarenin yapılan işi, verilen hizmeti devamlı denetlemesini, tek taraflı olarak sözleşmelerde ve özellikle sözleşmenin düzenleyici nitelikte sayılan kısımları üzerinde değişiklik yapma yetkisini, idarenin herhangi bir mahkeme kararına ihtiyaç duymadan veya cebri icra yoluna başvurmadan karşı tarafa yaptırımlar uygulayabilmesini, teminatın irad kaydı ve işin süresinde bitirilememesi halinde her geçen gün için tazminat ödetmesi gibi gerektiğinde para cezası vermesini, sözleşmeyi tek taraflı irade beyanı ile feshedebilmesini, belli hallerde karşı tarafın nam ve hesabına işi kendisinin üstlenmesini veya başkasına yaptırmasını, idarenin imtiyaz sözleşmelerinin devamı sırasında imtiyazı bütün mevcudu ile satın alma "Raşa-Rachat" yetkisini gösterebiliriz.

İdare, sözleşmede bir hüküm olmasa bile karşı tarafın bir kusuru olup olmadığını aramaksızın bu yetkileri kullanabilir, bu yaptırımları uygulayabilir.

İdare işi kendi üzerine almak veya başkasına yaptırmakla beraber imtiyazcı, imtiyaz mevzuu istihali ile, imtiyaz şartnamesinde belirtilen bölgenin ihtiyacını müstemirren (aralıksız, kesintisiz) sağladığı takdirde aynı bölge için başkalarına imtiyaz konusuna ilişkin yeni bir imtiyaz veremez.⁽¹⁵⁾

İdare tek taraflı fesih hakkını, imtiyaz sözleşmelerinden başka idarî sözleşmeler için kendiliğinden kullanabildiği halde, imtiyaz sözleşmelerinde fesih için idareye yetki verilmemişse, idare tek taraflı olarak sözleşmeyi feshedemez, mahkemeye başvurmak zorundadır.

İdare sözleşmelerin bedele ait hükümlerini tek taraflı olarak değiştiremez. Ancak idare, âkid özel kişinin borçlarını tek yanlı kararı ile değiştirebilir. Bu yetkisinin dayanağı kamu yararının bir özel hukuk kuralının uygulanması uğruna bir tarafa bırakılmayacağıdır.

(¹⁴) Azrak, Ali Ülkü: "İdari Mukavele Kavramının Teori ve Tatbikattaki Gelişimine Dair Mukayeseli Bir İnceleme", İHFM., C.XXIX, S.1-2, 1963, s.536.

(¹⁵) Balkar, Kemal Galip: "İdare Hukukunda İnhisar ve İmtiyaz", AÜSBFD., C.VI, 1951, S.1, s.194.

V. ÖLÇÜT DIŞI İDARİ SÖZLEŞMELER

İdare ile özel kişiler arasında yapılan sözleşmelerin, idarî sözleşmede aranılan ölçütlere göre idarî sözleşme niteliğinde bulunmadıkları halde, idarî sözleşme sayıldıkları haller de vardır.

Bazı sözleşmelerin türünü, idarî sözleşme olarak kanunlar belirler. Bu sözleşmelere "**kanun gereği idarî sözleşme**" denir. Örneğin 7 Mart 1954 gün ve 6326 sayılı Petrol Kanunu'nun 31 ve 32. maddesi hükümleri gereğince petrol arama ve işletme hakkı idarî bir sözleşme ile değil, şartlı bir idarî tasarrufla verildiği halde, uyuşmazlıkların çözüm yeri Danıştaydır. Aynı şekilde 5 Haziran 1317 tarihli Taşocakları Nizamnamesinin⁽¹⁶⁾ 27. maddesi de uyuşmazlıkların çözüm yerini Danıştay olarak göstermiştir. Bu bakımdan her iki halde de kanun gereği idarî sözleşmeler söz konusudur.

Bazı sözleşmelerin türü de, mahkeme içtihatları ile belirlenir. Bu sözleşmelere "**niteliği gereği idarî sözleşme**" denir. İchtihatlar; sözleşmenin bir tarafı idare ise, diğer iki ölçütten de yalnız birisi sözleşmede varsa, yani sözleşmenin konusu bir kamu hizmetinin yürütülmesi ise veya sözleşme idareye bir takım üstün yetkiler ve ayrıcalıklar tanıdıssa, o sözleşmeyi idarî sözleşme olarak kabul etmektedir. Örneğin Danıştay 8. Dairesi 11 Ocak 1966 gün ve E.1965/933, K.1966/44 sayılı kararında; sıcak-soğuk maden sularının istismarı ile kaplıca tesislerinin işletilmesi sözleşmelerini idarî sözleşme saymıştır. Uyuşmazlık mahkemesi de orman işletilmesine dair sözleşmeyi idarî bir sözleşme olarak nitelendirmiş ve uyuşmazlığın çözümünde Danıştayın görevli olduğunu kabul etmiştir.

Mahkeme içtihatları, iktisadî kamu hizmetlerinden yararlanmayı sağlayan abonman sözleşmelerini, aslında idarenin üstün yetkilerine ve ayrıcalıklarına dayanılarak yapıldıkları halde bu kez idarî sözleşme saymamıştır. Bu yüzden abonman sözleşmeleri, özel hukuk sözleşmelerine tâbi olmakta ve adlî mahkemelerin yargı alanına girmektedirler.

Kamu yararı açısından, kamu emlakı sayılan taşınmaz malların işgal ve kullanılmasına ilişkin sözleşmelerle, kamu hizmeti için veya kamu ihtiyacı ve yararı için taşınır mal alımına ilişkin levazım sözleşmeleri ve devletin özel kişilerden borç almasına ilişkin kamu istikraz sözleşmeleri de yargı içtihatlarına göre idarî sözleşme sayılmaktadırlar.

Mâlî hükümleri dahî idare tarafından saptanmış olan belirli hukukî durumlara uygulanan hazır basılı tek tip sözleşmeler de idarî sözleşme olarak kabul edilmektedir.

(16) Taşocakları Nizamnamesi için bkz. TC.Mer'i Kanunları, C.5-A, s.643 vd.

Kamu kurum ve kuruluşları ile kamu iktisadî teşebbüslerinde çalışan ve işçi statüsünde olmayan kamu görevlileri ile idarenin yapmış olduğu hizmet sözleşmeleri, idarî yargı içtihatlarına göre idarî sözleşmedir. ⁽¹⁷⁾

VI. İDARİ SÖZLEŞME TÜRLERİ

A. Müşterek Emanet Sözleşmesi ⁽¹⁸⁾

Genellikle idare kamu hizmetlerini, "emanet usulü" ile yapar. Yani kendi araç ve imkânları ile her türlü gideri, geliri, hasar ve zararı kendisine ait olmak üzere kamu hizmetlerini görür ve gördürür.

Bazı hizmetleri ise, özel hukuk kişisi ile "müşterek emanet usulü" ne göre yapar.

Müşterek emanet sözleşmesi; bir kamu hizmetinin, hasar ve zararı idareye ait olmak ve onu üstlenen özel hukuk kişisine gelir üzerinden bir pay verilmek suretiyle yürütülmesi için yapılan sözleşmedir. Müşterek emanet usulünde sermaye idareye aittir. Özel hukuk kişisi ise emeği ve bilgisi ile hizmeti yürütmektedir. Masraflar hizmetten yararlananlardan alınan bedelin bir kısmı ile karşılanır. Arta kalan kısım sözleşmeye göre paylaşılır.

Müşterek emanet usulünün tek örneği sahil fenerlerinin kurulması ile işletilmesi ile ilgili sözleşmelerdir. Müşterek emanet sözleşmesi idarî sözleşme sayılmaktadır.

Müşterek emanetin imtiyazdan farkı; müşterek emanette sermaye ve hasar idareye, imtiyazda ise, emprévision ve fait du prince durumları hariç, sermaye ve hasar özel hukuk kişisine aittir.

B.Kamu Hizmeti İmtiyaz Sözleşmeleri ⁽¹⁹⁾

(¹⁷) Bkz. Anayasa Mahkemesi, 22.12.1988 gün ve E.1988/5,K. 1989/55, 25 Ağustos 1988 gün ve 19908 sayılı RG.; Danıştay 8 inci Dairesinin 5.7.1989 gün ve E. 1989/468, K.1989/649 sayılı kararı.

(¹⁸) Özay, İl Han: İkinci Bine Kavuşurken, 1994, age., s.262-263; Özay, İl Han: Günışığında Yönetim, 1996,age.,s.252-253; Onar, Sıddık Sami: İdare Hukukunun Umumi Esasları C.I, 3.Baskı, İstanbul 1966, s.540-541.

(¹⁹) Bu konuda bkz. Balta,Tahsin Bekir: İdare Hukuku, Genel Konular I.Cilt, Ankara 1972, s.474-475; Domberger,Simon (Çeviren Nevzat Güran): "İmtiyaz Sözleşmeleri Yoluyla Ekonomik Düzenleme", Kamu Ekonomisinin Genişlemesi ve Özelleştirme (Seçme Çeviriler), (Yayına Hazırlayanlar: Aytaç Eker-Coşkun Can Aktan), İzmir 1992, s.449-469; Tan, Turgut:"İdarî Sözleşme.....", agm.,s.299-301.

İdare kamu hizmetlerini emanet usulü ile yürütebildiği gibi, bazı hizmetlerin görülmesini veya yürütülmesini özel hukuk kişilerine veya kamu tüzel kişilerine imtiyaz vermek suretiyle de yaptırabilir. İdarenin kamu hizmeti teşkil eden bir görevin yerine getirilmesini bir idarî sözleşme ile özel bir müteşebbise devretmesine "kamu hizmeti imtiyaz sözleşmeleri" denir. ⁽²⁰⁾

Kamu hizmeti imtiyaz sözleşmesinin konusu, bir kamu hizmetinin gerektirdiği tesislerin kurulup işletilmesidir. ⁽²¹⁾

Diğer bir ifadeyle imtiyaz sözleşmesini şöyle tanımlayabiliriz:

İmtiyaz sözleşmesi; bir kamu hizmetinin sermayesi, her türlü gideri ve kazancı, zararı ve ziyarı kendisine ait olmak üzere idarenin koyacağı şartlara göre ve sağlayacağı yetkiler ve menfaatler karşılığında özel hukuk kişileri tarafından görülmesi veya yürütülmesi için yapılan sözleşmedir.

Danıştay da bir kararında imtiyaz sözleşmesinin kamu hizmetinin uzun süreli bir idarî sözleşme uyarınca sermayesi, kârı, hasar ve zararı kendilerine ait olmak üzere özel hukuk kişilerince yerine getirilmesine imtiyaz denildiğini; konusu, bir kamu hizmetinin kurulmasını ve/veya işletilmesini bir özel kişiye devretmek olan hizmetin yürütülmesini sağlamak için hizmeti yerine getirenlere kamu gücüne dayanan kimi yetkiler tanıyan ve idarenin, hizmetin düzenli ve istikrarlı bir biçimde yürütülmesini sağlamak için denetim ve gözetim yetkisine sahip olduğu uzun süreli sözleşmelerin kamu hizmeti imtiyaz sözleşmesi olarak tanımlandığını belirtmektedir. ⁽²²⁾

İmtiyaz sözleşmesi genelde 30-40 yıl gibi uzun bir süre için verilir. ⁽²³⁾

(²⁰) Azrak, Ali Ülkü: agm., s.523,524.

(²¹) Yayla, Yıldızhan: age., s.130; Gözübüyük, A.Şeref-Turgut Tan: İdare Hukuku, Cilt I Genel Esaslar, Ankara 1998, s.388-389.

(²²) Danıştay 1.Dairesi'nin 20.3.1997 gün ve E.1996/84, K.1997/30 sayılı Ulaştırma Bakanlığı D.L.H.İ.Genel Müdürlüğü ile Voyager Mediterranean Turizm Endüstrisi ve Ticaret A.Ş. ile Doğu İnşaat ve Ticaret A.Ş. ortak girişim grubu arasında hazırlanan İmtiyaz Sözleşmesi Taslağı hakkındaki kararı. Danıştay 1. Dairesi'nin 24.9.1992 gün ve E.1992/232, K.1992/294 sayılı «....4 Aralık 1984 günlü 3096 sayılı Türkiye Elektrik Kurumu dışındaki kuruluşların elektrik üretimi, iletimi, dağıtımı ve ticareti ile görevlendirilmesi hakkında kanun hükümleri çerçevesinde yapılan üretim ve görev şirketi sözleşmelerinin kamu hizmeti imtiyaz sözleşmesi niteliği taşıdığı ve Anayasa hükmü gereği olarak Danıştay'ın incelemesinden geçirilmesi gerektiği.....» ne ilişkin kararı.

(²³) Gözübüyük, A.Şeref-Turgut Tan: age., s.388; Danıştay Birinci Dairesi'nin 23.1.1998 gün ve E.1997/132, K.1998/12 sayılı kararı ile görüş bildirdiği "GMS-PAN Avrupa Mobil Telefon Sisteminin Kurulması ve İşletilmesi İle İlgili Lisans Verilmesine İlişkin İmtiyaz Sözleşmesi Tasarısı". Danıştay 1. Dairesinin 24.9.1992 gün ve E.1992/232, K.1992/294 sayılı kararı, Danıştay Dergisi, S.87, s.37.

İdarenin imtiyaz sözleşmesini, Fransa' da olduğu gibi diğer bir kamu tüzel kişisi ile de yapabileceği konusu, hukukumuzda tartışmalıdır. Yapabileceği görüşünde olanlar yanında ⁽²⁴⁾ yapamayacağı görüşünde olanlar da vardır. ⁽²⁵⁾

İdare imtiyaz sözleşmesini özel kişi ile doğrudan doğruya akdedemez.

Bayındırlık imtiyazlarının verilmesi ile madenlerin imtiyaza bağlanması Danıştay Birinci Dairesi tarafından incelendikten sonra mümkündür (DK md.42/c).İmtiyaz verilmesine ilişkin diğer sözleşme ve şartlaşmaları ise Danıştay İdarî İşler Kurulu inceler (DK md.46/1-b).

Bir imtiyaz sözleşmesi üç kısımdan oluşur:

Birinci kısım "kural-işlem" kısmıdır. Bu kısımda imtiyazcının göreceği veya yürüteceği kamu hizmetinin kuruluşu ve işleyişi hakkındaki hükümler yer alır.

İdarî sözleşmeler mutlaka Bakanlar Kurulunun "kural-işlem" nev'inden bir tasarrufuna dayanmak zorundadır. Bu tasarruf Genel Şartname' dir. ⁽²⁶⁾

İkinci kısım "şart-işlem" kısmıdır. İdarenin kamu gücüne dayanarak sahip bulunduğu yetkilerden bazılarının imtiyazcıya devrine ilişkin hükümleri içerir. Bu yetkiler, kamulaştırma, özel mülkiyetteki taşınmazları geçici olarak işgal etme gibi yetkilerle kamu hizmetinden yararlananlara karşı uygulayacağı malî yetkililerdir. Bunlar hizmet karşılığı resim, harç niteliğinde gelir tahsil etme, ücret alma, sair çıkarlar sağlama ile ilgili yetkililerdir. İmtiyazcı ile idare bunları müştereken bir tarife ile belirlerler. ⁽²⁷⁾

İdare, sözleşmenin "kural-işlem" kısmında yer alan objektif nitelikteki hukuk kuralları ile "şart-işlem" kısmında yer alan şartname hükümlerini ve tarifeleri tek taraflı olarak değiştirebilir.

Üçüncü kısım "sübjektif işlem" niteliğinde olan idarenin imtiyazcıya sağlayacağı malî çıkarlarla ilgili yükümlülüklerini içerir. İmtiyaz sözleşmesinin

(24) Duran, Lütfi: age., s. 431; Günday, Metin: age., s.141.

(25) Yıldızhan Yayla, bu konudaki görüşünü şöyle ifade etmektedir: "Kamu hizmetleri imtiyaz sözleşmesi, bir kamu hizmetinin özel bir kişiye (Türk hukukuna göre bir anonim şirkete) gördürülmesi konusunu içerir. Son zamanlarda idare içinde yer alan, yeni kurulmuş bazı kamu kurumlarına da, bu amaçla imtiyaz verilmektedir. Fakat asıl, yerleşmiş anlamı ile imtiyaz sözleşmesi özel kişilerle yapılandır". bkz.Yayla, Yıldızhan: age., s.130.

(26) Azrak, Ali Ülkü: agm., s.536.

(27) Örnek olarak bkz. Danıştay 1.Dairesi'nin 23.1.1998 gün ve E.1997/132, K.1998/12 sayılı kararı ile görüş bildirdiği "GMS-PAN Avrupa Mobil Telefon Sisteminin Kurulması ve İşletilmesi ile İlgili Lisans Verilmesine İlişkin İmtiyaz Sözleşmesi Tasarısı".

bu kısmı gerçek sözleşmedir. Yani tarafların karşılıklı iradeleri ile saptanır. Bu bakımdan idare tarafından değiştirilemez.

Kamu hizmeti imtiyaz sözleşmeleri Osmanlı İmparatorluğu döneminde çok uygulanmıştır. Malî ve teknik yetersizlik ile sermayenin yokluğu, devleti, kamu hizmetlerinin büyük kısmını imtiyaz sözleşmeleri ile yabancı şirketlere gördürmek zorunda bırakmıştır.⁽²⁸⁾ Cumhuriyetten sonra bu imtiyazlar "Rachat-satın alma" yolu ile kaldırılmıştır.⁽²⁹⁾

C. Malî İltizam Sözleşmeleri

Bir hizmetin idare tarafından bir bedel karşılığında bir kişiye gördürülmesi veya belli bir şeyin teslimi konusunda yapılan sözleşmeye malî iltizam sözleşmesi, sözleşme yapılan kişiye de mültezim denir.

Bedel maktu bir ücret olabileceği gibi, götürü veya orantılı kazanç da olabilir.

Malî iltizam sözleşmesi, özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminde devlet adına halktan tarım vergisi toplanması için yapıldı. Halen bu sözleşmeler, göl ve nehirlerle deniz kıyılarındaki hazineye ait dalyanlar ve volilerden yararlanmak,⁽³⁰⁾ askerî birliklerin, okulların beslenme ve giyimle ilgili ihtiyaçlarının belli bir süre içerisinde düzenli bir şekilde sağlanması ve teslimi için yapılmaktadır.⁽³¹⁾

Devletin tekelinde bulunan mükerrer sigorta hakkının işletilmesinde de mali iltizam sözleşmesine başvurulmaktadır. Son yıllarda emlak vergisi geliri belediyelere terk edilmiştir. Bazı belediyeler bu verginin tahakkukundan tahsiline kadar her türlü hizmetin yapılmasını özel kişilere devretmektedirler. Devir için yaptıkları bu sözleşmeler, mali iltizam sözleşmesi niteliğindedir.

D. Kamu İstikraz Sözleşmesi

Devletin veya tüzel kişiliğe sahip kamu kurum ve kuruluşlarının genel giderlerini veya bazı ihtiyaçlarını karşılamak üzere gerekli parayı senet çıkarmak suretiyle halktan veya sermaye sahiplerinden borç para almasını sağlayan sözleşmelere kamu istikraz sözleşmesi denir.

"Senet" deyimi hisse senetlerini, hazine tahvillerini, bono ve hazine bonosunu vesair senet ve kıymetli evrakı ifade eder.

(²⁸) Fazla bilgi için bkz. Tan, Turgut: "Osmanlı İmparatorluğunda Yabancılara Verilmiş Kamu Hizmeti İmtiyazları", AÜSBFD., C. XXII, Mart 1967, S.2, s.285-326.

(²⁹) Fazla bilgi için bkz. Azrak, Ali Ülkü: Millîleştirme ve İdare Hukuku, İstanbul 1976.

(³⁰) Günday, Metin: age., s.143.

(³¹) Önen, Turgut: age., s.8.

E. İdarî Hizmet Sözleşmeleri ⁽³²⁾

İdarenin, kamu kurum ve kuruluşları ile kamu iktisadî teşebbüslerinde çalışan ve işçi statüsünde olmayan kamu görevlileri ile yaptığı sözleşmelerdir.

Devlet Memurları Kanunu, sözleşmeli personeli, kamu görevlileri arasında saymış ve idarenin sözleşmeli personeli özel bilgiye ve uzmanlığa ihtiyaç gösteren geçici işlerde çalıştırabileceğini belirlemiştir.⁽³³⁾ Devlet Memurları Kanununun "geçici işler" sınırlamasına karşın T.C. Anayasası'nın 128. maddesi; devlet, kamu iktisadî teşebbüsleri ve diğer kamu tüzel kişilerinin kamu hizmetlerinin gerektirdiği aslî ve sürekli görevlerin, memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle görüleceği hükmünü getirmiştir.

Sözleşmeli personel "diğer kamu görevlileri"nden sayılmakta olduğundan⁽³⁴⁾ Anayasanın 128. maddesi "Devlet Memurları Kanunu"ndaki sözleşmeli personelin "geçici işlerde" çalıştırılabileceği hükmünü kaldırmıştır. Sözleşmeli personel "kamu hizmetinin aslî ve sürekli bir görevinde" de çalıştırılabilir.

Devlet Memurları Kanunu'ndan başka kanunlar da sözleşmeli personel istihdamına izin vermektedir.

Görev ve yetki bakımından sözleşmeli personel ile memurlar ve diğer kamu personeli arasında bir fark olmamakla beraber sözleşmeli personel, hizmet süresi, ücret ve sosyal güvenlik şartları bakımından memurlardan ayrılır.

"Ölçüt dışı idarî sözleşmeler" de açıkladığımız üzere idarî hizmet sözleşmeleri, mahkeme içtihatları ile niteliği gereği idarî sözleşme sayılmıştır.

F. Maden İşletme İmtiyazı Sözleşmeleri ⁽³⁵⁾

(³²) Bu konuda bkz. Duran, Lütfi: "Sözleşmeli Kamu Personeli", Cumhuriyet Gazetesi, 12.12.1968; Duran, Lütfi: "Türk Kamu Personelinin Malî Sorumluluğu", Prof.Dr. Tahsin Bekir Balta'ya Armağan, Ankara 1974, s.59-120; Serim, Bülent: Öğretide, Yargı Kararlarında ve Uygulamada Sözleşmeli Personel, Ankara 1987; Serim, Bülent: "Sözleşmeli Personelin Hukukî Statüsü", Amme İdaresi Dergisi, C.21, S.1, Mart 1988, s.135-154; Serim, Bülent: "Anayasa Mahkemesinin Son Kararı ve KİT Personeli", Amme İdaresi Dergisi, C.22, S.3, Eylül 1989, s.51-73; Uler, Yıldırım: "Sözleşmeli Personel İdarî Sözleşmeler", AÜHFĐ., C.XXII, S.1, 1965-1966, s.215-238.

(³³) 657 Sayılı Devlet Memurları Kanununun 4 üncü maddesi.

(³⁴) bkz. 1) Danıştay 8.Dairesinin 15.1.1964 gün ve E.1963/9879, K.1964/121 sayılı kararı, Danıştay Kararlar Dergisi, S.93-94, s.390-392; 2) Danıştay İctihadı Birleştirme Kararı, 4.7.1964 gün ve E.1964/674, K. 1964/344 sayılı kararı; 5 Mayıs 1965 gün ve 11990 sayılı RG.

(³⁵) Maden konusunda bkz. Azrak, Ali Ülkü: "Devletçe İşletilecek Madenler Hakkındaki Kanuna İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararı Üzerine Düşünceler", Yargı,

Maden işletme imtiyazı evvelce yürürlükte bulunan 3 Mart 1954 gün ve 6309 sayılı Maden Kanunu hükümleri gereğince idare ile işletmeci arasında yapılan ve idarî sayılan bir sözleşme ile verilmekte idi. Madenin aranmasına ve işletilmesine ilişkin bu imtiyaz sözleşmeleri, kanun gereği idarî sözleşme sayılmaktaydılar. ⁽³⁶⁾

6309 sayılı Kanun 4 Haziran 1985 gün ve 3213 sayılı Kanunla yürürlükten kaldırılmıştır. Ancak geçici 2. maddeye göre 6309 sayılı Kanuna göre yapılan maden işletme imtiyazları devam etmektedir.

3213 sayılı Kanun, maden işletme imtiyazını kaldırdığından artık idare madenlerin işletilmesini, işletmeciye bir imtiyaz sözleşmesi ile değil "ruhsat" ile vermektedir.

G. Orman İşletme Sözleşmeleri ^{(37) (38)}

1982 tarihli T.C. Anayasasının kabulünden önce idare ile özel hukuk kişisi arasında, ormanların bakımı ve onarımı ile yükümlü olmak üzere işletilmesi için orman işletme sözleşmeleri yapılmaktaydı. Bu sözleşmeler Uyuşmazlık Mahkemesi tarafından idarî sözleşme sayılmıştır. ⁽³⁹⁾

1982 T.C. Anayasasının 169/1. maddesi gereğince Devlet Ormanları, Kanunu' na göre devletçe yönetilir ve işletilir.

Anayasa bu hükmü ile orman işletme sözleşmeleri yapmak imkânını ortadan kaldırmıştır. Devlet, ormanları bizzat kendisi yönetecek ve işletecektir. Artık orman işletme sözleşmesi yapılamayacaktır. ⁽⁴⁰⁾ Ancak önceden yapılmış olan orman işletme sözleşmeleri geçerlidir ve halen yürürlüktedirler.

H. Yap-İşlet-Devret Sözleşmeleri ⁽⁴¹⁾

Mart 1980, S.47, s.10-14; Balkar, Kemal Galip: "Maden İmtiyaz Mukavele ve Şartnamelerinin Hukukî Mahiyeti", AÜSBFD., C.1, S.4, Y.1946, s.686-694; Göger, Erdoğan: Maden Hukuku, Ankara 1979; Telli, Serap: İdare Hukuku ve Uluslararası Hukuk Açısından Madenler, Ankara 1989.

(³⁶⁾ 6309 Sayılı Maden Kanunu ile ilgili fazla bilgi için bkz. Azrak, Ali Ülkü: "Türkiye'de Madenlerin Hukukî Rejimi Üzerine Düşünceler", İHİD., Y.1, S.2, Ağustos 1980, s. 5 ve dipnot 4.

(³⁷⁾ Onar, Sıddık Sami: İdare Hukukunun Umumi Esasları, C.II, Üçüncü Bası, İstanbul 1966, s.1366-1371.

(³⁸⁾ Ormanlarla ilgili olarak bkz. Kızılay, Erkal: Devlet Ormanlarından Çıkarılan Yerler, Türk Anayasasında Ormancılık, Ormandan Çıkarma İşlemleri, Ormandan Çıkarılan Yerlerin Değerlendirilmesi, Ankara Ocak 1998.

(³⁹⁾ Uyuşmazlık Mahkemesi'nin 24.1.1946 gün ve E.1946-7/2, K.1946/2 sayılı kararı, 28 Şubat 1946 gün ve 6244 sayılı RG., Danıştay 5. Dairesi'nin 22.4.1944 gün ve E. 1944/1522, K. 1944/831 sayılı kararı, Danıştay Kararlar Dergisi, S.26, s.53.

(⁴⁰⁾ Gözübüyük, A.Şeref-Turgut Tan: age., s.387.

Bu sözleşme türü 4 Aralık 1984 gün ve 3096 sayılı "Türkiye Elektrik Kurumu Dışındaki Kuruluşların Elektrik Üretimi, İletimi, Dağıtımı ve Ticareti ile Görevlendirilmesi Hakkında Kanun" ile hukukumuzda Yap-İşlet-Devret modeli için zemin hazırlanmıştır. ⁽⁴²⁾

Bu kanuna göre idarenin bir şirketle yaptığı sözleşmeyi Danıştay'ın imtiyaz niteliğinde görerek iptal etmesi üzerine⁽⁴³⁾, bu tür sözleşmelerin "imtiyaz teşkil etmeyecek nitelikte bir sözleşme" olduğu ve "bu sözleşme (nin) özel hukuk hükümlerine tâbi" bulunduğu hükümlerini içeren 8 Haziran 1994 gün ve 3996 sayılı "Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yapılması Hakkında Kanun" kabul edilerek yürürlüğe konulmuştur.⁽⁴⁴⁾

(⁴¹) Bu konuda bkz. Demirkıran, Atif: "An Approach to Project Financing Build-Operate-Transfer (B.O.T.) Model", Bayers, Highlights, Autumn, 1988, s.17-19; Derdiyok, Türkmen: "Yap-İşlet-Devret Modeli", Yaklaşım Dergisi, S.9, Eylül 1993, s.95-103; Dinçer, Güven: "Yasal Düzenleme Zorunlu", Asomedy, Ankara Kasım 1996, s.6-8; Doğan,Zeki-Mustafa Dağ: "Belediyelerde Özelleştirme ve Örnek Bir Uygulama", Çağdaş Yerel Yönetimler, C.4, S.3, Mayıs 1995, s.51-53; Pirlar, Orhan: "Yerel Yönetimler ve Yap-İşlet-Devret Modeli", Çağdaş Yerel Yönetimler, C.4, S.1, Ocak 1995, s.47-60; Şenalp, H.Ergin-Ali Bilir: "Yap-İşlet-Devret Modelinin Mahallî İdareler Yönünden Hukukî Geçerliliği", Türk İdare Dergisi, S.382, Mart 1989, s.127-171; Tan, Turgut: "Kamu Hizmeti İmtiyazından Yap-İşlet-Devret Modeline", AÜSBFD., C.47, S.3-4, s.307-324; Tekeli, Mine: "Yap-İşlet-Devret Modelinin Ekonomik Yararlılığı", Muhasebe İşletme ve Finans Dergisi, S.31-32, Eylül-Kasım 1989, s.25-26; Uluatam, Özhan: "Yap-İşlet-Devret Modeli Üzerine Düşünceler", İşveren Dergisi, C.XXVIII, S.5, Şubat 1989, s.27-29; Sirmen,Lâle: "Sözleşme Hukuku Açısından Yap-İşlet-Devret Modeli",Yap-İşlet-Devret Modelinin Uygulanmasında Ortaya Çıkan Sorunlar ve Öneriler Sempozyumu, Bildiriler-Panel, Ankara 19 Haziran 1996, s.11-17;Tan,Turgut: "İdarî Sözleşme.....", agm., s.297-299,303-305; Tan,Turgut: "İdare Hukuku İlkeleri Açısından Yap-İşlet-Devret Modeli", Yap-İşlet-Devret Modelinin Uygulanmasında Ortaya Çıkan Sorunlar ve Öneriler Sempozyumu,Bildiriler-Panel, Ankara 19 Haziran 1996, s.23-40; Varlıer,Oktay: "Türk Ekonomisinde Yap-İşlet-Devret Modelinin Önemi", Yap-İşlet-Devret Modelinin Uygulanmasında Ortaya Çıkan Sorunlar ve Öneriler Sempozyumu, Bildiriler-Panel, Ankara 19 Haziran 1996, s.3-7; Zabunoğlu,Yahya: "Yap-İşlet-Devret (YİD) Konusunda Yasal Düzenleme Örnekleri ve Yargı Kararlarının Işığında Yeni Bir Düzenleme Modeli", Yap-İşlet-Devret Modelinin Uygulanmasında Ortaya Çıkan Sorunlar ve Öneriler Sempozyumu, Bildiriler-Panel,Ankara 19 Haziran 1996, s.45-54.

(⁴²) bkz. 19 Aralık 1994 gün ve 186101 sayılı RG.

(⁴³) Danıştay 10. Dairesi'nin 29.4.1993 gün ve E.1991/1, K.1993/1752 sayılı kararı, Danıştay Dergisi, S.88, s.463-466.

(⁴⁴) bkz. 13 Haziran 1994 gün ve 21959 sayılı RG.

Anayasa Mahkemesi 28 Haziran 1995 gün ve E.1994/71,K.1995/23 sayılı kararıyla⁽⁴⁵⁾ "Yap-İşlet-Devret yönteminin kamu hizmeti imtiyazı, (kanunun) 2.maddesinde öngörülen yatırım ve hizmetlerin yaptırılmasına, işletilmesine ve devredilmesine ilişkin sözleşmelerin de kamu hizmeti imtiyaz sözleşmelerinden başka bir şey olmadığı" gerekçesiyle kanunun 5. maddesinin birinci cümlesindeki "... imtiyaz teşkil etmeyecek nitelikte..." kelimeleri ile "bu sözleşme özel hukuk hükümlerine tâbidir" cümlesini Anayasanın 155. maddesine aykırı bularak iptal etmiştir. Bu iptale bağlı olarak Danıştay ödenetiminden sonra imtiyazın Bakanlar Kurulu kararıyla verilmesine ilişkin 10 Haziran 1326 (1910) tarihli "Menafii Umumiyyeye Müteallik İmtiyazat Kanunu" ⁽⁴⁶⁾ ile bazı imtiyazların verilmesi hakkındaki Bakanlar Kurulu kararlarının TBMM tarafından onanmasına ilişkin 25 Haziran 1932 gün ve 2025 sayılı Kanunun bu sözleşmelerde uygulanmayacağına dair, kanunun 14. maddesinin 2. cümlesini de iptal etmiştir.

Anayasa Mahkemesi bu kararıyla Yap-İşlet-Devret sözleşmelerini "niteliği bakımından imtiyaz sözleşmesi" kabul etmiştir.

Nitekim Danıştay da Ulaştırma Bakanlığı Demiryollar, Limanlar ve Hava Meydanları İnşaatı Genel Müdürlüğü (D.L.H.İ.) ile Voyager Mediterranean Turizm Endüstrisi ve Ticaret A.Ş. ile Doğu İnşaat ve Ticaret A.Ş. Ortak Girişim Grubu arasında hazırlanan İmtiyaz Sözleşmesi Taslağı hakkındaki kararında 3996 sayılı Kanun çerçevesinde kamu kurum ve kuruluşlarıyla özel hukuk kişileri arasında yapılacak olan sözleşmelerin bu kanuna tâbi kamu hizmeti imtiyaz sözleşmesi olduğunu belirtmektedir.⁽⁴⁷⁾

Ayrıca Danıştay'ın Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile Birecik Barajı ve Hidroelektrik Santralı Tesis ve İşletme A.Ş. arasında 19.3.1993 gününde imzalanmış bulunan Birecik HES sözleşmesine ilişkin kararı ".....idareye özel hukuk yetkilerini aşan, ona üstünlük tanıyan hükümler içermektedir. Gerçekten, Kanunun yapılacak sözleşmelerin 99 yıla kadar olmak üzere uzun süreli olarak düzenleneceğine ilişkin 7nci, hizmetin düzenli ve istikrarlı biçimde yürütülmesini sağlamak için idareye gözetim, denetim yetkileri tanıyan ve süre sonunda tüm tesisleri ile malların borçtan arınmış olarak idareye geçeceğini öngören 8 inci ve idareye enerji tarifelerini belirleme yetkisi veren 9 uncu maddeleri birlikte değerlendirildiğinde, bu Kanuna göre (3096) yapılacak görevlendirme ve işletme hakkı devri sözleşmelerinin, kamu

(45) bkz. 20 Mart 1996 gün ve 22586 sayılı RG.

(46) bkz. Takvimi Vekayi, 24 Haziran 1326-576 veya TC. Mer'i Kanunları C.5-A, s.686.

(47) Danıştay 1. Dairesi'nin 20.3.1997 gün ve E.1996/84, K.1997/30 sayılı kararı.

hizmeti imtiyaz sözleşmelerinin tüm öğelerini taşıdığı görülmektedir....." şeklindedir.⁽⁴⁸⁾

Doktrinde de Anayasa Mahkemesinin iptal kararından önce Yap-İşlet-Devret sözleşmelerinin genellikle kamu imtiyazı sözleşmesi niteliğinde olduğu fikri ileri sürülmüştür.⁽⁴⁹⁾

Bundan böyle bu sözleşmeler Danıştay ön denetiminden geçtiği gibi imtiyaz Bakanlar Kurulu kararıyla veya aynı zamanda T.C.TBMM. nin onayı ile verilebilecek ve çıkacak uyuşmazlıklardan doğacak davaların çözüm yeri de adli yargı değil, idarî yargı ve idarî mahkemeler olacaktır.

3996 sayılı Kanuna göre Yap-İşlet-Devret Sözleşmeleri; köprü, tünel, baraj, sulama, içme ve kullanma suyu, arıtma tesisi, kanalizasyon, haberleşme, enerji üretimi, iletimi, dağıtımı, maden ve işletmeleri, fabrika ve benzeri tesisler, çevre kirliliğini önleyici yatırımlar, otoyol, demiryolu, yeraltı ve yerüstü otoparkı ve sivil kullanıma yönelik deniz ve hava limanları ve benzeri yatırım ve hizmetlerin yaptırılması, işletilmesi ve devredilmesi konularında idare ile sermaye şirketleri veya yabancı şirketler arasında yapılır (md.2).

Sermaye şirketleri yerli anonim şirketlerdir. Gerektiğinde kamu kurulu ve kuruluşları da (kamu iktisadî teşebbüsleri dahil) bu anonim şirkete ortak olabilirler (md.3).

Bu tür sözleşmelerin süresi 49 yıldan fazla olamaz (md.7).

Yap-İşlet-Devret sözleşmesinin sona ermesiyle birlikte, yapılan yatırım ve hizmetler, her türlü borç ve taahhütlerden âri, bakımlı, çalışır ve kullanılabilir durumda bedelsiz olarak kendiliğinden idareye geçer (3996 sayılı Kanun md.9).

(⁴⁸) Danıştay 1. Dairesi'nin 26.4.1995 gün ve E.1995/49, K.1995/93 sayılı kararı. Ayrıca bkz. Danıştay 1.Dairesi'nin 24.9.1992 gün ve E.1992/232, K.1992/294 sayılı kararı; Danıştay 1.Dairesi'nin 5.2.1998 gün ve E.1997/94, K. 1998/14 sayılı Aralık Hidroelektrik Santrali'nin Kurulması, İşletilmesi ve Üretilecek Elektrik Enerjisinin Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketine Satışına İlişkin İmtiyaz Sözleşmesi Tasarısı hakkındaki kararı.

(⁴⁹) bkz. Özay, İl Han: İkinci Bine Kavuşurken,1994,age., s.262 ve Yap-İşlet-Devret Sözleşmesi hakkında fazla bilgi için bkz. s.273-275;Özay,İl Han: Günışığında Yönetim,1996, age.,s.265,414-415; Yayla, Yıldızhan: age., s.133; Bilgen, Pertev: "Yap-İşlet-Devret Sözleşmeleri Hakkında", Kamu Hukuku Bülteni,S.3, Mart 1990, s.1,6; Bilgen,Pertev:"Yap-İşlet-Devret Sözleşmeleri,Devlet Denetleme Kurulu ve Yürütmenin Durdurulması Hakkında", I. Uluslararası İdare Hukuku Kongresi İkinci Kitap,Kamu Yönetimi,1-4 Mayıs 1990,Ankara,1990, s.799-804; Duran, Lütfi: "Yap-İşlet-Devret", AÜSBFD., C.XLVI, Ocak-Haziran 1991, No:1-2, s.147-170; Gözübüyük, A.Şeref: Yönetim Hukuku, Gözden Geçirilmiş 11.Bası, Ankara 1998, s.270,241-242; Gözübüyük,A.Şeref-Turgut Tan: age., s.470.

Bugün hukukumuzda artık "Yap-İşlet" modeline doğru bir gelişme olmaktadır.⁽⁵⁰⁾

VII. SÖZLEŞMELERİN YAPILMASI USULÜ⁽⁵¹⁾

İdare, yaptıracığı veya gördüreceği işlerle, alım-satım, hizmet, yapım, kira, taşıma, bayındırlık işleri için isteklilerle kural olarak bir sözleşme yapmak zorundadır.

İdare ile özel hukuk kişisi arasında yapılacak sözleşmenin akdedilecek yani taraflarca bütün konularında ve şartlarında ve bedelde karşılıklı anlaşarak imzalanacak hale gelmesi; hazırlık aşaması, ihale aşaması, ihalenin sözleşmeye bağlanması aşaması olmak üzere üç aşamada gerçekleşir.

A. Hazırlık Aşaması

Mevzuat, yargı içtihatları ve doktrin idarenin özel hukuk sözleşmeleri ile idarî sözleşmelerine önceden hazırlanacak bazı şartnamelerin eklenmesini öngörmektedir.

Şartnameler, ihale konusu işlerin her türlü özelliğini belirten belgelerdir (DİK. md.7/1). Yapılacak işlerle ilgili olarak idare, önceden genel şartnamelerle özel şartnameleri hazırlar. "Genel Şartname"ler aynı cinsten işler hakkında, "Özel Şartname"ler ise belli bir işin yapılmasında uyulacak olan kuralları içerir.⁽⁵²⁾

Genel şartnameler de, idarî ve teknik genel şartname olarak iki çeşittir. İdarî ve teknik şartnamelerde sözleşme konusu işler hakkında hukukî, malî ve teknik hüküm ve şartlar düzenlenir. Şartnamelerde işin niteliği, nev'i ve miktarı, iş için tahmin edilen bedel, geçici teminat miktarı ile kesin teminata ait şartlar, isteklilerde aranılacak nitelikler ve belgeler, süre gibi konuların gösterilmesi zorunludur (DİK. md.7).

(⁵⁰) Son gelişmeler için bkz. - 24.11.1994 gün ve 4047 sayılı "Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yapıtılması Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" için bkz. 3 Aralık 1994 gün ve 22130 sayılı RG. 16.7.1997 gün ve 4283 sayılı "Yap-İşlet Modeli İle Elektrik Enerjisi Üretim Tesislerinin Kurulması ve İşletilmesi ile Enerji Satışının Düzenlenmesi Hakkında Kanun" için bkz. 19 Temmuz 1997 gün ve 23054 sayılı RG.

- Anayasa Mahkemesine 4.12.1984 gün ve 3096 sayılı "Türkiye Elektrik Kurumu Dışındaki Kuruluşların Elektrik Üretimi, İletimi, Dağıtımı ve Ticareti ile Görevlendirilmesi Hakkında Kanun" un 3. maddesi için yapılan itiraz "..... bakılmakta olan davada uygulanacak kural olmadığından ..... Mahkemenin yetkisizliği nedeniyle ....." oyçokluğuyla reddedilmiştir. Bkz. Anayasa Mahkemesi'nin 20.7.1998 gün ve E.1998/36, K.1998/49 sayılı kararı.

(⁵¹) Burada kullanılan "sözleşme" terimi, idarenin hem özel hukuk sözleşmelerini, hem de idarî sözleşmelerini kapsamaktadır.

(⁵²) Özay, İl Han: İkinci Bine Kavuşurken, 1994, age., s.492.

Özel şartnameler de idarî ve teknik niteliktedir ve hükümleri genel olmayıp ihale konusu işe özgü hükümlerdir. Bu bakımdan özel şartnameler her sözleşme için işin özelliğine göre farklı hükümler içerir.

Şartnameler idarenin üstünlüğü ilkesine dayanılarak tek yanlı idarî tasarruf ile düzenleyici nitelikte yapılırlar. İdare her zaman hatta sözleşme yapıldıktan sonra da sözleşmelerde değişiklik yapabilir. Diğer âkit tarafın genel şartnameler üzerinde hiçbir söz hakkı yoktur, şartnamelere ilâve yapamaz, şartnameleri değiştiremez, kısmen kabul veya kısmen reddedemez. Şartnameleri tartışmasız kabul mevkiindedir.

Şartnameler Bakanlar Kurulu kararıyla kural-işlem halini alırlar. Bakanlar Kurulu tip sözleşmelerin genel ve ortak esaslarını belirlemeye, şartnamelere konulmak üzere genel esaslar tespit etmeye yetkilidir (DİK. md.8). Bu şartnameler Resmî Gazetede yayınlanır. Örneğin "Bayındırlık İşleri Genel Şartnamesi",⁽⁵³⁾ "Mimarlık ve Mühendislik İşleri Şartnamesi"⁽⁵⁴⁾ gibi.

Ayrıca kamu kuruluşları, ortak şartnameler de hazırlarlar. Örneğin "...İdarelerin her türlü alım ihalelerinde uygulayacakları genel ve ortak esasları belirleyen eksiltme tip şartnamesi" ile "... Kuruluşların yapım, hizmet ve taşıma işleri ihalelerinde uygulayacakları genel ve ortak esasları belirleyen tip şartname".⁽⁵⁵⁾

Hazırlık aşamasında idare önce ihale konusu iş için bütçede ödenek olup olmadığını araştırmalıdır. Ödenek yok iken ihalenin yapılması idarenin sorumluluğunu gerektirir.⁽⁵⁶⁾

İdare iş için tahmin edilen bedeli saptar (DİK. md.9). İhale Komisyonunu kurar (DİK. md.10), ihale işlem dosyasını hazırlar (DİK. md.15). İhaleyi ilân eder (DİK. md.17). Geçici teminat alır DİK. md.25, 26 hazırlık aşamasını tamamlar.

B. İhale Aşaması⁽⁵⁷⁾

(⁵³) 9 Ekim 1984 gün ve 18540 sayılı RG. Değişikliği : 10 Şubat1985 gün ve 18662 sayılı RG.

(⁵⁴) 5 Ağustos1985 gün ve 18833 sayılı RG.

(⁵⁵) Her iki ortak şartname için bkz. .27 Mayıs 1984 gün ve18413 sayılı RG.

(⁵⁶) Günday, Metin: age.,s.149.

(⁵⁷) İhale konusunda bkz. Duran, Lütfi: "Devlet İhalesi", Cumhuriyet Gazetesi, 13 Mart 1986, s.2; Kutlu, Meltem: İdare Sözleşmelerinde İhale Süreci, İzmir 1997; Özyay, İl Han: Devlet İdarî Rejim ve Yargısal Korunma, II, İşlemlerin Oluşması, Kamulaştırma, Vergilendirme, İhale Usûlleri, İstanbul 1987, s.47-64; Pirlor, Orhan: "Yerel Yönetimlerce Yapılan İhalelerde Kapalı Teklif Usulünün Uygulanması", Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Mart 1992, C.1, S.2, s.45-56; Pirlor, Orhan: "Yerel Yönetimlerce Yapılan İhalelerde Teminat Alınması, Teminat Olacak Değerler ve Teminatın İade Edilmesi", Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Kasım 1992, C.1, S.6,

İdare ister özel hukuk sözleşmeleri olsun, ister idarî sözleşmeler olsun; sözleşme yapabilmek için bazı kurallara uymak zorundadır. Bu kurallar çeşitli mevzuatta yer almış olmakla beraber temel kanun (Devlet İhale Kanunu) dur.⁽⁵⁸⁾

İhale usulüne tâbi işler bu kanun hükümlerine göre ihale edilir. Bazı işler de vardır ki ihale usulüne tâbi değildir: İdarelerin kendi aralarında yaptıkları işler, idarelerin her türlü ihtiyaçlarını kendilerine bağlı müesseselerden sağlaması, kamu yararına çalışan derneklere taşınmaz malların satımı, tarihî ve bedîî değeri olan malların kiraya verilmesi, tarihî ve bedîî değeri olmayan mallarla ilgili sözleşmeler, ecri misil ve tahliye işleri gibi (DİK. md.71 vd.)

Uluslararası antlaşmalar uyarınca Türkiye'de yapılacak işler özel kanun, kararname ve antlaşmalar hükümlerine göre yürütülür (DİK. md.82).

Devlet İhale Kanunu hükümlerine göre yürütülecek işler ise: Genel bütçeye dahil dairelerle katma bütçeli idarelerin, özel idare ve belediyelerin alım, satım, hizmet, kira, trampa, mülkiyetin gayri aynî hak tesisi, taşıma işleridir (DİK. md.1).

Kamu İktisadî Teşebbüsleri ve sosyal kamu kurumları gibi özerk bütçeli kuruluşlar, bu kanun hükümlerine tâbi değildir. Bu hüküm özellikle iktisadî ve sınaî alanda faaliyet gösteren kamu iktisadî teşebbüsleri gibi, kamu kuruluşlarının sözleşmelerinde daha esnek ve serbest bırakılmalarını sağlamak amacıyla taşımaktadır. Çünkü özel girişimcilerle rekabet edebilmeleri için onlar gibi çalışmaları gerekir.⁽⁵⁹⁾

İdare sözleşmeleri yapmakta tamamen serbest değildir. Uyması gereken bazı ilkeler bulunduğu gibi idare, sözleşmeleri herhangi bir kişi ile dilediği şekilde yapamaz. Diğer âkidin işi yapabilecek imkâna, niteliklere sahip olması, bazı şartları yerine getirmesi gerektiği gibi, aynı zamanda en uygun bedeli teklif eden kişi olması lâzımdır.

Öte yandan diğer âkit de, sözleşmeyi yaparken idare ile eşit şartlar altında değildir. Çünkü idarenin üstün hak ve yetkilerini önceden kabul etmek zorundadır.

İdare, sözleşmeleri belli biçimlerde yapmak durumundadır. Örneğin "Şartnameler" düzenlemeden sözleşme yapamaz. Bazı hallerde sözleşme süresini bile serbestçe tayin edemez.

---

s.47-56; Türkoğlu, Yekta-Turhan Şakı-Ercan Egemen: İhale Hukuku ve İnşaat İşleri, Ankara 1985.

(⁵⁸) 8.9.1983 gün ve 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu için bkz. 10 Eylül 1983 gün ve 18161 sayılı RG.

(⁵⁹) bkz. Yayla, Yıldızhan: age., s.127.

Bu nedenlerle idare ve diğler taraf; sözleşmeyi yaparken bir çok usullere ve şekli şartlara tâbidirler. Bazı hallerde idarenin, diğler âkitle yaptığı anlaşmanın geçerlik kazanması için üst makamlar tarafından onaylanması gerekir.

C. İdarenin Sözleşmeyi Yaparken Uyacağı İlkeler

Uygun nitelikli kişiyi ve en uygun bedeli bulabilmek için idarenin bazı ilkelere uymak zorunluluğı vardır. Bu ilkeler; ihalede açıklık, serbest rekabet ile uygun bedelin bulunmasıdır (DİK. md.2).

İhale; belli usul ve şartlarla, işin istekliler arasından seçilecek birisi üzerine bırakıldığını gösteren ve yetkili mercilerin onayı ile tamamlanan sözleşmelerden önceki işlemleri ifade eder. İstekli ise; ihaleye katılan gerçek veya tüzel kişilerdir (DİK. md.4).

1. İhalede Açıklık İlkesi

İdare açıklığı; ilânla duyurmak (DİK. md.17), kapalı teklif usulünde, kapalı zarfları, zamanında, hazır bulunan istekliler önünde açmak (DİK. md.37, 39, 40) ve ihalenin sonuçlarını hazır bulunan isteklilere bildirmek (DİK. md.41) suretiyle sağlar.

İdare ihaleden en iyi sonucu alabilmek için, ihaleye mümkün olduğu kadar fazla kişi katılmasını sağlamak amacıyla ihale konusu olan işleri isteklilere ilân eder. İlân işin önemine ve özelliğine göre belli koşullara uymak suretiyle yurt içinde ve dışındaki gazetelerle veya diğler yayın araçlarıyla yapılır (DİK. md.17).

İlânın gerçekten isteklilere ulaşması için yayınlanacağı gazetelerin veya diğler yayın araçlarının iyi seçilmesi gerekir. Yoksa tirajı çok küçük gazetelere, çok az izlenen veya hiç izlenmeyen diğler yayın araçlarına verilen ilânlarla açıklık sağlanamaz.

İlân yoluyla açıklık ilkesinin iki istisnası vardır:

Birincisi "Belli istekliler arasında" yapılacak ihalelerdir. İkinci istisna ise "Pazarlık usulü" ile yapılan ihaledir. Pazarlık usulü ile ihalede idare ilân yapıp yapmamakta serbesttir (DİK. md.17, 50, 51).

2. Serbest Rekabet İlkesi

İdarenin ihaleyi en uygun şartlarla ve bedelle yapabilmesi istekliler arasında serbest rekabete imkân verecek ortamı yaratmış olmasına bağlıdır. Bu amaçla ihaleye mümkün olduğu kadar çok isteklinin katılmasının yanında, isteklilerin tekliflerini hiçbir etki ve baskı altında kalmadan yapabilmeleri ve ihale görevlilerinin de aynı şekilde hiçbir etki ve baskı altında kalmadan ihaleye ilişkin işlemleri yapmaları ve sonuçlandırmaları da gerekir. Bu nedenle

bir yandan ihaleye fesat karıştırılmaması, bir yandan da isteklinin seçiminde tarafsızlığa şüphe düşürülecek durumlara meydan verilmemesi için bazı önlemler alınmıştır.

İhale işlemlerinin hazırlanması, yürütülmesi ve sonuçlandırılması sırasında hile, vaad, tehdit, nüfuz kullanma gibi yollarla ihaleye fesat karıştırmak veya buna teşebbüs etmek; açık teklif ve pazarlık usulü ihalelerde isteklileri olumsuz yönde etkileyecek söz söylememek, konuşmak, işaret yapmak, görüşmek, tartışmak, sahte belge veya sahte teminat kullanmak ve bunlara teşebbüs etmek yasaktır (DİK. md.83).

Bu yasaklara uyulmaması halinde idare uymayanları ihalelere katılmaktan geçici olarak yasaklayabileceği gibi (DİK. md.84), fiillerinin niteliğine göre haklarında cezaî kovuşturma da yapar (DİK. md.85).

Diğer yandan ihaleyi yapan idarenin itâ amirleri, ihale işlemlerini hazırlamak, yürütmek, sonuçlandırmak ve denetlemekle görevli olanlar; bunların eşleri, ikinci dereceye kadar (bu derece dahil) kan ve sıhrî hısımları ve bütün bu sayılanların ortakları doğrudan veya dolaylı olarak ihaleye katılamazlar (DİK. md.6/1).

Bir yandan serbest rekabet ilkesi gereği, mümkün olduğu kadar çok isteklinin katılması istenirken, diğer yandan olur olmaz herkesin ihaleye girmesi de idarenin çıkarları ile bağdaşmayacağından bazı sınırlandırmalar getirilmiştir. Örneğin geçici veya sürekli olarak ihaleye katılmaktan yasaklanmış olanlar, ihalelere giremezler (DİK. md.6/2). Ayrıca ihalelere girmek isteyenlerde belirli malî ve teknik yeterlik ve niteliklerle bunları saptamaya yarayan belgeler aranır (DİK. md.16/1).

3. En Uygun Bedelin Bulunması İlkesi

İdare en uygun bedeli bulabilmek için çeşitli ihale usulleri kabul etmiştir. İdare doğal olarak satışlarda ve kiraya vermede en yüksek, satın almalarda, inşaatlarda en düşük, imtiyaz sözleşmelerinde kamuya en az külfet yükleyecek bedeli bulmayı amaçlamaktadır. Örneğin idare malı, en düşük bedeli öneren isteklinin önerisini red ile ondan daha yüksek bedel isteyeninden satın alamaz. Bu bakımdan en uygun bedel, isteklilerin önerdiklerinin en uygun olanıdır. Uygun bedeli sağlamak üzere uygulanacak ihale usulleri; kapalı teklif usulü, belli istekliler arasında kapalı teklif usulü, açık teklif usulü, pazarlık usulü ve yarışma olmak üzere beş çeşittir (DİK. md.35).

a) Kapalı Teklif Usulü

İsteklilerin bedel önerilerini kapalı bir zarf içinde diğer isteklilerle görevlilerden gizli olarak yapmaları usulüdür. İstekli işe ait şartnameleri ve sözleşme yükümlerini inceledikten sonra önerisine ait zarfı hazırlar. Zarf iç içe iki zarftan oluşur. Birinci zarfa teklif mektubu konulup kapatıldıktan sonra istekli tarafından imzalanarak mühürlenir ve geçici teminata ait alındı veya banka teminat mektubu ve istenilen diğer belgelerle birlikte ikinci zarfın içine konularak kapatılır.

Zarflar ilân edilen gün ve saatte hazır bulunanlar önünde açılarak belgeleri ve teminatı uygun olmayanlar işleme konulmadan iade edilir ve salondan çıkarılırlar (DİK. md. 37, 39). Belgeleri uygun olanların teklif mektubunu içeren ikinci zarfları hazır bulunanlar önünde açılır, şartlara uymayanların teklif mektupları kabul edilmeyerek uygun olanlar incelenir ve ihalenin onaylanmak şartıyla en düşük veya en yüksek fiyatı verene yapıldığı hazır bulunanlara bildirilir (DİK. md.40,42).

İhale bir hukukî işlemdir ve bu işlem, organik bakımdan idarî, maddî bakımdan şart tasarruf niteliğindedir. İdare şartlar gerçekleşince, işi ihaleyi kazanan kişiye vermek zorundadır.

b) Belli İstekliler Arasında Kapalı Teklif Usulü

İdare, bazı önemli alımları, büyük yatırımları ve işleri "yeterlilikleri ve güçleri idarece kabul edilmiş" uzman ve deneyimli en az üç firmayı, herhangi bir ilân yapmadan tebliğ yoluyla çağırarak ihale eder.⁽⁶⁰⁾ İstekli üçten az olursa ihale için Bakanlar Kurulu kararı alınması şarttır.

Bu usule göre yapılacak ihalelerde bizzat ilgili veya bağlı bulunulan bakanın onayının alınması zorunludur.

İdarenin ilân yapma mecburiyeti yoktur. Bu usul ile ihale, ihalenin açıklığı ilkesinin istisnasını oluşturur.

c) Açık Teklif Usulü

Bu usul ile yalnız tahmin edilen bedeli her yıl Genel Bütçe Kanunu ile saptanan miktarı geçmeyen işlere ilişkin ihaleler yapılabilir (DİK. md.45).

(⁶⁰) Devlet İhale Kanunu Madde 44-(2.3.1984-2990). Uçak, harp gemisi, harp mühimmatı, elektronik cihaz, askerî tesisat ve levazımat, silâh ve malzeme sistemleri, savunma sanayii ile ilgili faaliyetler ve bunlara ait her türlü yedek parça alımı; barajlar, enerji santralleri, sulama tesisleri, limanlar, rıhtımlar, hava meydanları, demiryolları, lokomotifler, karayolları, tüneller, köprüler, akaryakıt tesisleri, hususiyetleri bulunan yapım işleri, bedii ve teknik hususiyetleri taşıyan sanat işleri, kentlerin ulaşım sistemlerine ilişkin plânlar, kentlerin harita, nâzım ve imar plânları, su, kanalizasyon ve enerji tesisleri ile bunların etüd ve proje işlerinin ihalesi; diğer ihale usulleri yerine teknik yeterlilikleri ve güçleri idarece kabul edilmiş en az üç istekli arasında kapalı teklif usulü ile yapılabilir.

Devlet İhale Kanunu'nun 45.maddesinde, eskilerin deyimi ile zaafı telif bulunduğu kanısındayız. Maddenin yazılış biçiminden asıl amaç anlaşılmamaktadır. Sanki açık teklif usulü katma bütçeli idarelerle özel idare ve belediyelerin ihalelerinde uygulanamamış gibi bir anlam çıkmaktadır. Halbuki belirtilmek istenen, her yıl o yıl için Genel Bütçe Kanununda saptanacak miktar, İhale Kanununun kapsamına giren bütün ihaleler için ihalelerde dikkate alınacak miktardır.

İhaleye katılan istekliler, tekliflerini ihale komisyonu önünde sözlü olarak yaparlar. İhale saatinde komisyona ulaşmış olmak şartıyla, teklif, iadeli taahhütlü mektupla da yapılabilir. İhale saatinde isteklilerin belgeleri, geçici teminat verip vermedikleri incelenerek kimlerin ihaleye katılabilecekleri belirlenir. Bu işlemler, istekliler önünde birer tutanakla saptanır. Katılamayacaklar dışarı çıkarılır. Katılabilecek istekliler önce şartnameyi imzalar, sonra da tekliflerini belirtirler. Teklifler ihaleye ilişkin artırma ve eksiltme kâğıdına yazılarak isteklilere imzalatılır. Bundan sonra istekliler sırası ile indirim ve artırım tekliflerinde bulunmaya devam ederler. İndirim ve artırımların işi uzatacağı anlaşılırsa, son tekliflerin yazılı yapılması istenebilir (DİK. md.47). Bu suretle en uygun bedel belirlenir.

d) Pazarlık Usulü

Devlet İhale Kanununa göre kanunda sayılan ve küçük harcamaları gerektiren işlere ait ihaleler, pazarlık usulü ile yapılabilir. İhale komisyonu tarafından bir veya birden fazla istekliden sözlü veya yazılı teklif alınarak üzerinde anlaşmaya varılan bedel ile iş ihale olunur. Bu usulde teklif alınması bir şekilde bağlı değildir. Ancak pazarlığın ne suretle yapıldığı, ne gibi tekliflerde bulunduğu ve üzerine ihale yapılanların neden dolayı tercih edilmiş olduğu pazarlık kararında gösterilir (DİK. md.50,51).

e) Yarışma Usulü

Asıl olan ihalenin yukarıda sayılan usullerden biri ile yapılması olduğu halde, idare, gerekli görürse; her türlü etüd, plân, proje ve güzel sanatlara ilişkin işleri yarışma usulü ile de yaptırabilir ve bu işlerin meslekî kontrol hizmetlerini, projesi uygulanacak olan, yani yarışmayı kazanan yarışmacıya pazarlıkla ihale edebilir (DİK. md.52).

İhale kararları, karar tarihinden itibaren en geç 15 gün içinde itâ âmiri tarafından onaylanılarak kesinleşir veya iptal edilerek hükümsüz sayılır (DİK. md.31). İta âmirleri ihale kararlarını onaylamak zorunda değildir. Onaylamak ve iptal etmek ita âmirinin takdirine bağlıdır, takdir hakkını objektif esaslara göre kullanır. Onay veya iptal ilgililere bildirilir (DİK. md.32).

İhalenin kesinleşmesi, sözleşmenin başlangıcı sayılamaz. İhale ile karşılıklı bazı borçlar doğmuş ve artık sıra sözleşmeyi yapmaya gelmiştir.

D. İhalenin Sözleşmeye Bağlanması

İhalenin kesinleşmesinden yani âmiri itânın onayından veya gerekli hallerde Maliye Bakanlığı'nın vizesinden sonra ihale usullerinden biri ile üzerine ihale yapılan "müteahhit" veya artırma sonunda kendisine ihale yapılan "müşteri" kendisine bu onay veya vizenin yapıldığının bildirilmesini izleyen 15 gün içinde geçici teminatı kesin teminata çevirerek Noterliğe tescil ettireceği sözleşmeyi idareye vermek zorundadır (DİK. md.57). Kesin teminatı idare, taahhüdün, sözleşme ve şartname hükümlerine uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak amacıyla alır (DİK. md.54).

Âmiri itâ; Devlet hizmetlerine ilişkin giderlerin geçici veya kesin olarak ödenmesi hakkında muhasiplere yazılı emir ve izin veren kimsedir (Muhasebe Umumiye Kanunu md.10).

Görüldüğü gibi, sözleşmenin yapılması dönemindeki her aşama, idarenin, birbirini izleyerek tamamlanan ve sözleşme ile sonuçlanan birçok idarî işleminden oluşmaktadır. İlerde açıklanacağı üzere uyumsuzluk halinde bu idarî işlemlerden yürütülebilir olanları "ayrılabilir işlem" kuramı gereği iptal davasına konu olmaktadır.

VIII. SÖZLEŞMELERİN UYGULANMASI

A. Sözleşmelerin Uygulanabilmesi Koşulu

Sözleşmenin uygulamaya konulabilmesi için Sayıştay tarafından tescil edilmesi gerekir. Bu nedenle sözleşmelerin, dayanakları ile birlikte imzalandıkları tarihten itibaren üç ay içinde Sayıştay'a gönderilmeleri zorunludur. Sözleşmeler tescil edilmedikçe uygulanamaz (Sayıştay Kanunu md.30).⁽⁶¹⁾

B. Sözleşmelerin Uygulanması

Sözleşmenin uygulanması aşamasında idarenin yaptığı özel hukuk sözleşmeleri ile idarî sözleşmelerin uygulanması bakımından fark vardır.

Evvelce de açıklandığı gibi idarî sözleşmelerin uygulanmasında idare; özel hukuk sözleşmelerinde bulunmasına imkân olmayan bir takım üstün yetkilere sahiptir. İdare bu üstün yetkilerini, özel hukuk kişinin işi hiç yapmaması, eksik yapması veya kötü yapması hallerinde kullanabildiği gibi sözleşmeyi, sözleşme hükümlerine uygun bir şekilde yürüttüğü hallerde dahi kullanabilir. Bu hallerde idare, sözleşmede bir hüküm bulunmasa bile, karşı âkide kusuru olup olmadığına bakmadan çeşitli yaptırımlar uygulayabilir.

⁽⁶¹⁾ 21.2.1967 gün ve 832 sayılı Sayıştay Kanunu için bkz. 27 Şubat 1967 gün ve 12538 sayılı RG.

İdare kamu otoritesine dayanarak sözleşme ile eki şartnameler hükümlerinin uygulanıp uygulanmadığını sürekli denetler ve gerektiğinde lüzum gördüğü direktif ve emirleri verebilir. Hatta idare, karşı âkide tek yanlı kararları ile ek malî yükümlülükler getirebilir veya işin maliyetini yükseltecek ek masraflar yapmasına neden olacak kararlar alabilir. İdare gerektiğinde sözleşme hükümlerinde değişiklik de yapabilir. Ancak bedele ait hükümleri hiçbir zaman değiştiremez.

Nihayet idare, sözleşmeyi tek yanlı bir tasarrufu ile feshedebilir.

İdarenin bu üstün yetkilerinin dayanağı kamu yararadır. Kamu yararı özel hukuk kişinin yararının önünde ve üstündedir.

İdare bu üstün yetkilerini kullanırken, özel hukuk kişinin yükümlülüklerini artırarak sözleşme hükümlerini yerine getirmesini, işi yapmasını imkânsız kılar veya güçleştirirse, kişinin bundan dolayı uğrayacağı zararları tazmin eder.

Yine idare, karşı âkiden ihale keşfinde gösterilen sözleşme konusu işden fazlasını yapmak zorunda kaldığı halde, yapılan bu fazla işin bedelini de karşılayacaktır. İdarenin üstün yetkilerini kullanırken, doğan zararı tazmin etmesi, fazla işin bedelini ödemesi taraflar arasında sözleşme ile oluşan "iş ve bedel dengesi"ni korumak içindir, dayanağını da "malî denge ilkesi" denilen ilkede bulur.

Bazen de tarafların iradeleri ve istekleri dışında oluşan nedenlerden dolayı özel hukuk kişinin yükümlülükleri fazlalaşır ve sözleşme hükümlerini yerine getirmede zorluklar ortaya çıkar ve malî denge ilkesi bozulur. Bu gibi hallerde idare bazen bunu tazmin eder, bazen yargı içtihatları ile doğan "Fait du prince" ve "Imprévision-öngörülemeslik" kuramlarına göre tazmin eder veya katkıda bulunarak hafifletir. Bu iki kuramı ayrı başlıklar altında inceleyeceğiz.

1.Fait du Prince (Fe dü Prens) kuramı ve uygulanması⁽⁶²⁾

Fait bu prince idarenin karar ve işlemleri ile sözleşmenin uygulama koşullarını değiştirerek ağırlaştırmasını ifade eder.

Sözleşme şartlarını değiştirerek ağırlaştırılan karar ve işlemler sözleşmeyi akdeden idare tarafından alınmış ve yapılmış olabildiği gibi, sözleşmeye taraf olmayan başka bir idarî otoritenin kararı ve işlemi ile de yapılmış olabilir.

(⁶²) İl Han Özay, Fait du Prince'in dilimize kelime kelime "egemen olgusu" ya da "kamu gücü" biçiminde çevrilebileceğini ifade etmektedir. bkz. İkinci Bine Kavuşurken,1994,age., s.269; Özay, İl Han:Günüşığında Yönetim,1996,age.,s.259-260;Gözübüyük,A.Şeref-Turgut Tan "kamu gücünün eylemi" tâbirini kullanmaktadırlar. Bkz., age., s.407.

Âkit idare tek taraflı tasarrufu ile doğrudan doğruya diğer âkidin borçlarını arttırmışsa bu takdirde âkit özel kişi sözleşmeye dayanarak tazminat isteyebileceği için Fait du prince kuramı uygulanmaz. Eğer âkit idare, sözleşme dışı genel yetkilerini kullanırken genel-düzenleyici işlemi ile diğer âkidin yükünü arttırmışsa Fait du prince kuramı uygulanarak malî denge sağlanır. Örneğin idarenin asgarî işçi ücretini veya belediyenin sözleşme yapıldıktan sonra bir resmin miktarını artırarak malî dengeyi bozması gibi.

Karar ve işlemleri ile sözleşme şartlarını ağırlaştıran ve malî yükünü artıran âkit idareden başka bir idare ise Fait du prince kuramı değil,⁽⁶³⁾ Imprévision kuramı uygulanır.

O halde Fait du prince kuramının uygulanabilmesi için ya âkit idarenin karar ve işlemlerinin, âkit diğer taraf üzerinde yeni bir vergilendirme gibi dolaylı etki yapan bir işlem olması ya da herhangi bir bakanlık şubelerinden biri ithalât eşyasından teslimat yapılmak üzere bir müteahhitle satın alma sözleşmesi yaptıktan sonra bir kararname çıkararak sağlık nedenleriyle aynı malın ithalini yasaklaması⁽⁶⁴⁾ veya sözleşmenin uygulanmasında kullanılan hammaddeye konulmuş bir vergide olduğu gibi yine âkid idarenin genel-düzenleyici işlemi ile diğer âkidin yükünün artırılmış olması lâzımdır.

Âkit idare, âkit dışı yetkilerini kullanırken özel kişinin yükünü arttırmışsa Fait du Prince kuramı bu halde malî denge ilkesinin yaptırımı olarak kabul edilmektedir.⁽⁶⁵⁾

2. Imprévision-öngörülemezlik kuramı ve uygulanması⁽⁶⁶⁾

Sözleşmenin uygulanması sırasında taraflara yüklenemeyecek nedenlerle öngörülemeyecek nitelikte büyük ve köklü iktisadî değişiklikler yüzünden âkit özel kişi aslında uygulayabileceği sözleşmeyi, iktisaden yerine

(63) bkz. Hauriou, Maurice (Çev.Samim Bilgen): "Fransız Danıştayının Bir Kararı Üzerine Notlar", İdare Dergisi, Y.16, Mart-Nisan 1945, s.121.

(64) Hauriou, Maurice (Çev.Samim Bilgen): agm., s.116.

(65) Giritli, İsmet-Pertev Bilgen: İdare Hukuku, İdarenin Patrimuanı, İdarî İktisap Usulleri, İdarenin Faaliyetleri, İdarenin İşlemleri, İstanbul 1973, s.224.

(66) Imprévision konusunda bkz. Bucak, Vahap: İdare Hukukunda Emprevizyon Nazariyesi, 1940; Düren Akın: İdare Hukuku Dersleri, Kamu Malları,İdarenin Mülkiyete El Atmadan (Kamulaştırmadan, Devletleştirmeden, İdarî İrtifak Kurmadan, Para,Mal ve Çalışma Yükümlülüğü Getirmeden, Geçici İşgalden) Doğan Tazmin Yükümlülüğü, İdarenin Davranışlarından Doğan Yükümlülüğü, Ankara 1979, s.331-333; Fezyioğlu, Turhan: İdare Hukukunda Emprevizyon Nazariyesi, Ankara 1947; Tanyeri, Salih: "Fransız Amme Hukukunda İdarî Mukavele ve Emprevizyon Nazariyesi", İdare Dergisi, Y.27, Mayıs-Haziran 1957, S.246, s.120-136; Tanyeri, Salih: "Fransız Amme Hukukunda İdarî Mukavele ve Emprevizyon", İdare Dergisi, Y.27, Temmuz-Ağustos 1957, S.247, s.152-169.

getiremeyecek hale gelmişse, Imprévision kuramı gereğince idare zararı paylaşmak zorundadır.⁽⁶⁷⁾

Imprévision, yalnız idarî sözleşmelerde söz konusudur. Özel hukukta, öngörülemeyecek nitelikte büyük ve köklü iktisadî değişiklikler âkitler arası hukukî ilişkileri etkilemez, isterse âkitlerden birisi iflâs etmiş olsun. İdarî sözleşmelerde böyle bir hal söz konusu olamaz. Çünkü özel kişi değişik ekonomik koşullar nedeniyle iflâs ederse veya hizmeti yürütemeyecek hale gelirse, kamu ihtiyaçlarının karşılanamaması gibi bir sonuç doğurur ki, bu da kamu düzenini olumsuz yönde etkiler.⁽⁶⁸⁾

İdare kamu yararı gereği, kamu hizmetinin kesintisiz sürdürülmesi amacıyla özel hukuk kişisinin zararına akdin yürütülmesini sağlayacak ölçüde katkıda bulunur. Imprévision kuramına göre idarenin yardımında bulunabilmesi için üç koşulun varlığı gerekmektedir:

Birincisi ekonomik durumu değiştiren olağanüstü olayların taraflarca önceden kestirilemez, öngörülemeyen nitelikte olmalarıdır. Savaş, âfetler, iktisadî bunalım, devalüasyon gibi haller öngörülemeyen nitelikte olaylardır.

İkincisi bu olaylar tarafların iradeleri dışında meydana gelmelidir.

Üçüncüsü, bu olaylar sözleşmenin yürütülmesi koşullarını önemli olarak değiştirmelidir. Bu koşulun gerçekleşmesi için âkidin kâr etmemesi veya zarar etmesi değil, olağanüstü oluşan nedenler yüzünden, sözleşmenin iktisaden yürütülemeyecek hale gelmiş olması söz konusudur. Bunu ise mahkeme takdir edecektir.

İdarenin bu kuram gereği yaptığı yardım geçicidir. Akdin icrasını iktisaden zorlaştıran hal sona erdiği zaman idare de yardımını keser. Olağanüstü durum sürekli hale gelirse ya sözleşmenin feshine gidilir ya da taraflar mevcut koşullara uygun yeni bir sözleşme yaparak hizmetin yürütülmesini sağlarlar.

3. Fait du prince ile Imprévision arasındaki fark

Fait du prince kuramının uygulanmasının dayanağı âkit idarenin karar ve işleminden doğan akdî sorumluluktur ve idare malî denge ilkesi gereği karşı âkidin bütün zararını tazmin eder. Tazminat, zarara eşittir.

Imprévision kuramının uygulanmasının dayanağı ise tarafların iradeleri dışında oluşan öngörülemeyen nedenlerden dolayı âkit özel hukuk kişisinin

(⁶⁷) Örnek olarak bkz. Danıştay 1. Dairesi'nin 23.1.1998 gün ve E.1997/132, K.1997/12 sayılı kararı ile görüş bildirdiği "GMS-PAN Avrupa Mobil Telefon Sisteminin Kurulması ve İşletilmesi ile İlgili Lisans Verilmesine İlişkin İmtiyaz Sözleşmesi Tasarısı"nın 37. maddesi.

(⁶⁸) Giritli, İsmet-Pertev Bilgen: age., s.225; Gözübüyük,A.Şeref-Turgut Tan:age.,s.408-409.

iktisaden akdi yürütmekte acze düşmüş olmasıdır. Bu halde idare bu kurama göre sözleşmenin yürütülmesini mümkün kılacak ölçüde yardımda bulunur. Bu zararın tamamını karşılamaya yönelik bir tazminat değildir, sınırlıdır.

4. Imprévision ile mücbir sebepler arasındaki fark⁽⁶⁹⁾

Imprévision kuramının uygulanmasını gerektiren olaylar ile mücbir sebebi doğuran olaylar ve sonuçları birbirinden farklıdır. Mücbir sebepler devletin yasaklar koyması gibi hukukî nedenlerden; deprem, sel, su baskını gibi doğal, yangın gibi sair nedenlerden doğar. Mücbir sebepler akdin yerine getirilmesini mutlak surette imkânsız hale getirir. Imprévisionda ise tarafların iradeleri dışında meydana gelen ve öngörülemeyen ekonomik değişiklikler akdin icrasını güçleştirmekle beraber hiçbir zaman mutlak surette imkânsız hale getirmez.

IX. SÖZLEŞMELERİN SONA ERMESİ^{(70) (71)}

A. Genel Olarak

İdarenin özel hukuk sözleşmeleri ile bazı idarî sözleşmeleri:

- Tarafların anlaşması,
- Sözleşmenin konusunun yerine getirilmesi,(yüklenilen işin yapılması),
- Sözleşmede belirtilen sürenin bitmesi,

(⁶⁹) Mücbir sebep için bkz. Derbil,Süheyp: İdare Hukuku, C.1 (İdarî Kaza-İdarî Teşkilât), Gözden Geçirilmiş ve Düzeltilmiş Dördüncü Bası,Ankara 1955, s.258-260;Yayla, Yıldızhan: "İdarenin Sorumluluğu ve Mücbir Sebep", İdare Hukuku Alanında Sorumluluk, Sorumluluk Hukuku Alanındaki Yeni Gelişmeler III Sempozyumu, Ankara 12-13 Mayıs 1979, İstanbul 1980, s.45-59.

(⁷⁰) Buradaki "sözleşme" terimi ; idarenin özel hukuk sözleşmeleri ile idarî sözleşmelerini birlikte ifade etmektedir.

(⁷¹) Fazla bilgi için bkz.Erkut,Celâl: "İdare Hukukunda Yokluk Teorisi", İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi (İHİD), (Prof.Dr.Lütfi Duran'a Armağan Özel Sayısı), S.1-3, Y.9, 1988, s.69-91; Özgen,Eralp: "İdarî Tasarruflardaki Sakatlıklar", AÜHFD., C.XVII, S.1-4,1960,s.255-289; San,Coşkun: "İdarî Tasarruflarda Yokluk ve Butlan", Türk İdare Dergisi, Y.38, S.308, Eylül-Ekim 1967, s.25-46; Sarıca,Ragıp: "İdare Hukukunda Yokluk ve Butlan", Ebül'ula Mardin'e Armağan, İstanbul 1944, s.1191-1279; Tan, Turgut: "İdarî Sözleşme....", agm., s.296; Tandoğan,Halûk: La nullité l'annulation et la resiliation partielles des contrats Contribution à l'étude de l'inefficacité partielle des actes juridiques, thèse, No:486, Lausanne 1952; Tandoğan,Sabri: "Objektif ve Subjektif Tasarruflarda Yokluk", İdare Hukuku ve İdarî Yargı ile İlgili İncelemeler", C.1, Ankara 1976, s.33-115.

-Âkit şahsın ölümü, âkit tüzel kişinin tüzel kişiliğini kaybetmesi, iflâs, mücbir sebeplerle sözleşmenin yürütülemez hale gelmesi,

nedenleriyle normal olarak sona ererler.

Kişinin ölümü halinde işin yürütülmesi vârislere intikal etmez. Sözleşme kişiseldir. Anlaşmaya da ölümden sonra işin vârislere intikal edeceği hakkında bir hüküm konulamaz. Böyle bir hüküm konulması idarenin âkit kişiyi seçme serbestliği ilkesine aykırıdır.

Özel hukuk sözleşmelerinden ayrı olarak idarî sözleşmeler, mevzuatla idare hukuku kurallarına göre de:

-Sonradan çıkan kanun veya tüzüğün sözleşmeye son vermesi,⁽⁷²⁾

-İdarenin tek taraflı tasarrufu ile sözleşmeyi feshetmesi,

-İdarenin işe geçici olarak el koyması,

-İdarenin imtiyazı iskat etmesi,

-İdarenin imtiyazı satın alması (Raşa-Rachat),

-Tarafların başvurusu üzerine sözleşmenin mahkeme kararıyla feshedilmesi,

nedenleriyle sona erer.

Burada yalnız idarî sözleşmelerin idare hukuku kurallarına göre sona ermesini inceleyeceğiz:

İdare hukuku kurallarına göre idarî sözleşmenin sona erdirilmesi; idarenin bir kamu otoritesi olarak sahip olduğu üstün yetkilerine ve ayrıcalıklarına dayanan tasarrufları sonucudur.

Tarafların anlaşması, sözleşme konusunun yerine getirilmesi, sözleşme süresinin bitmesi, ölüm, tüzel kişiliğin kaybedilmesi, iflâs, mücbir sebeplerle sözleşmenin yürütülemez hale gelmesi gibi nedenler, sözleşmeyi normal olarak sona erdirirler.

Âkit özel gerçek veya tüzel kişinin sözleşmenin feshi için mahkemeye başvurusunun dışında kalan nedenler ise idarenin, haiz olduğu kamu kudretinden doğan üstün niteliklerine dayanarak sözleşmeyi sona erdirmeye tasarruflarıdır.

Sürenin bitmesi ile imtiyaz sözleşmesinin son bulması halinde kamu hizmeti yapılmış bulunan bütün tesisler ve mevcut mallar bedelsiz olarak

---

(72) Müderrisoğlu, Hakkı: Danıştay Kanunu ve Danıştay Yargılama Usulü, Ankara 1978, s.234.

idareye geçer. Sonradan kurulan tesislerin amortismanı henüz gerçekleşmemişse, bunların bedeli karşı tarafa ödenir.⁽⁷³⁾

Sözleşmenin süresi uzatılabilir, uzatılmamışsa sözleşme kendiliğinden son bulur. Sürenin uzatılmasına kanunlarla sınır getirilebilir. Örneğin 7 Mart 1954 gün ve 6326 sayılı Petrol Kanununun⁽⁷⁴⁾ 55. maddesine göre arama ruhsatının süresi 4 yıldır. Bu süre iki defa ikişer yıl uzatılabilir. Yine aynı kanunun 65. maddesine göre işletme ruhsatının süresi 20 yıldır. Bu süre, toplamı 10'ar yıl olmak üzere iki defa Bakanlar Kurulu kararı ile uzatılabilir.

İdarî sözleşmenin idare tarafından tek yanlı bir tasarrufla feshi; idarî sözleşme bir idarî tasarrufla dayandığı için; bu idarî tasarruflun geri alınması niteliğindedir. Fesih ya karşı tarafın ağır kusuru üzerine olur ya da idare kamu hizmetinin yürütülmesi ve kamu yararının bulunması nedeniyle karşı tarafın herhangi bir kusuru olmadan da idarî sözleşmeyi kendiliğinden feshedebilir.

İmtiyaz sözleşmelerinin feshi ancak mahkeme kararıyla mümkündür, idarenin tek taraflı tasarrufu ile olmaz. İmtiyaz sözleşmesinin feshini gerektiren hallerin varlığında idare hizmetin gereği gibi yürütülmesini sağlamak amacıyla derhal işe geçici olarak el koyar ve sözleşmenin feshi için Danıştay'a başvurur.

İdarenin yükümlülüklerini yerine getirmemesi veya idarî sözleşmenin değişen koşullar altında yürütülmemesi hallerinde âkit özel kişi de fesih için idarî mahkemeye başvurabilir.

İşin yerine getirilmemesi, iyi yapılmaması, geciktirilmesi hallerinde idare işe geçici olarak el koyabileceği gibi, işi kendi üzerine alabilir ve giderleri o kişiye ait olmak üzere yapar veya âkit kişi nam ve hesabına başkalarına da yaptırabilir.

İmtiyazcının kusuru geçici ve giderilebilir ise, idarece geçici olarak işe el koyma müeyyidesi uygulanır. Geçici el koymada zilyetlik idareye geçer, imtiyaz sahibinin hukukî durumunu etkilemez. Eğer imtiyazcının ağır bir kusuru varsa, imtiyazın iskatı yoluna gidilir. İmtiyaz sahibinin bütün hakları düşer ve idare imtiyazın tamamına el koyar. İmtiyazdan doğan bütün haklar, tesisler, mütemmim cüz'ü ve teferruatı olduğu gibi idareye geçer. İmtiyaz sahibinin sözleşmeden doğan her türlü hukuku ortadan kalkar.⁽⁷⁵⁾

B. Raşa (Rachat)

İdarenin imtiyazı satın alması (Raşa) özellikle imtiyaz sözleşmelerinde uygulanan sözleşmeye son verme yollarından biridir.

(73) Yayla, Yıldızhan: age., s.132.

(74) bkz. 18 Mart 1954 gün ve 8659 sayılı RG.

(75) Geçici el koyma ve iskat hakkında fazla bilgi için bkz. Onar, Sıddık Sami: İdare Hukukunun Umumi Esasları, C.III, 3.Bası, İstanbul 1966, s.1638-1641.

İdare imtiyaz sözleşmelerinin devamı sırasında takdir hakkını kullanarak istediği anda imtiyazın teferruat ve mütemmim cüzüleri de dahil olmak üzere bütün işletme tesislerini, makinelerini, âlet ve eşyalarını, binalarını ve müstemilâtını, bedelini ödeyerek imtiyazı satın almak suretiyle geri alabilir. Buna (Raşa-Rachat) denir.

Raşa idarenin tek yanlı bir hukukî tasarrufudur ve bu yürütülebilir (icraî) karar niteliğindedir. Raşa kararı çeşitli nedenlerle alınabilir ve bu nedenler idarenin takdirine ilişkin olduğu için uyuşmazlık konusu yapılamaz. İmtiyaz sözleşmelerinde raşa hakkında hüküm olmasa, hatta raşa yapılamayacağına dair bir hüküm olsa bile idare her zaman raşa uygulamaya yetkilidir. Çünkü bu yetki idarenin kamu hizmetlerini tanzim ve teşkilâtlandırma hususunda haiz olduğu umumî takdir yetkisinin bir gereğidir.⁽⁷⁶⁾

Raşa bedeli, tarafların anlaşması sonucu takdir edilmemişse idare takdir eder.⁽⁷⁷⁾

Raşa; akdî raşa ve resen uygulanabilen raşa olmak üzere iki çeşittir.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne intikal eden ve millileştirme veya devletleştirme adı altında varlıklarına son verilen imtiyaz sözleşmelerinin büyük kısmı gerçekte imtiyazın satın alınması (raşa) suretiyle idareye geçmiş ve bu kamu hizmetleri idare tarafından görülmüştür. İmtiyazla görülen kamu hizmetlerinin gerçek sahibi idaredir.⁽⁷⁸⁾

X.İDARİ SÖZLEŞMELERDEN DOĞAN DAVALAR⁽⁷⁹⁾

(76) Duran, Lütfi: İdare Hukuku Meseleleri, İstanbul 1964, s.225.

(77) Önen, Turgut: age., s.50.

(78) Azrak, Ali Ülkü: age., s. 102, 119 vd., 189,205.

(79) Bu konuda bkz. Amaç, Ekrem-Fevzi Amaç: "İdarî Sözleşmelerden Doğan Anlaşmazlıklarda Usul Hukuku Yönünden Karşılaşılan Sorunlar", Birinci Türk Hukuk Kongresine Sunulan Tebliğler, Ankara 1971, s.3-21; Başpınar, Recep: "İdarî Sözleşmelerden Doğan Davalar", Yüzyıl Boyunca Danıştay (1868-1968), Ankara 1968, s.512-536; Dinçer, Güven: "İdarenin Yaptığı Mukavelelerden Doğan İhtilâflarda Hal Yolları", Danıştay Dergisi, Y.3, S.8, 1973, s.18-23; Duran, Lütfi: "Mahkeme Kararları Kroniği", İHFM., C.XXVIII, S.1, 1962, s.292-319; Duran,Lütfi: "İdarenin Mesuliyeti", İHFM., C.XXVIII, S.2, 1962, s.525-554; Duran, Lütfi: "Danıştay'ın 1979 Yılı Kararları Üzerine Kısa Mülâhazalar", Amme İdaresi Dergisi, C.13, S.2, Haziran 1980, s.47-71; Duran, Lütfi: "İdarî Yargı Adlileşti", İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi (İHİD), Sarıca'ya Armağan, Y.3, S.1-3, 1982, s.53-83; Esin,Yüksel: Danıştay'da Açılacak Tazminat Davaları, İkinci Kitap: Esas, İdarenin Hukukî Sorumluluğu, Sorumluluğu Doğuran Sebepler,Sorumluluğu Gideren Sebepler, Sorumluluğun Kapsamı, Ankara 1973; Freedeman,Charles E. (Çeviren Işık Gökten): Modern Fransa'da Danıştay,Ankara 1971; Güran,Sait: "Anayasanın 114 ve 140.Maddeleri Münasebetiyle Mukayeseli Bir Tetkik", İHFM.,

A.Genel Olarak

İdarî Yargılama Usulü Kanunumuz, iptal davası ile tam yargı davası yanında üçüncü ayrı bir idarî dava türü olarak idarî sözleşmelerden doğan uyuşmazlıklara ilişkin davaları göstermiştir. Ancak kanun, bu dava türünü adlandırmamış, niteliklerini tam belirtmemiştir. Bu yüzden idarî sözleşmelerden doğan uyuşmazlıklara ilişkin idarî davaların türü tartışmalıdır.

Doktrinde genellikle İdarî Yargılama Usulü Kanunu'nun "Tam yargı davalarında yetki" matlablı 36. maddesinde geçen "İdarî sözleşmelerden doğanlar dışında kalan tam yargı davalarında yetkili mahkeme" ibaresine dayanılarak, sözleşmelerden doğan davalar tam yargı davası sayılmaktadır. Oysa bu ibare yetki bakımından idarî sözleşmelerden doğan tam yargı davalarını ana yetki kuralından istisna ettiği anlamında da kullanılmış olabileceği gibi, aslında idarî sözleşmelerden doğan davaların niteliğini de belirtir açıklıkta değildir.

Bu davaları tam yargı davası olarak nitelendirenler arasında da açılacak davalar bakımından görüş birliği yoktur. Uyuşmazlıklar üzerine yalnız tam yargı davası açılabilir, iptal davası açılmayacağı görüşünü ileri sürenler yanında⁽⁸⁰⁾ hem iptal, hem de tam yargı davası açılacağı görüşünde olanlar da vardır.⁽⁸¹⁾

Bu konuda bir sonuca varabilmek için, idarî sözleşmelerin başından sonuna kadar geçen aşamalar üzerinde durmak gerekir. İdarî sözleşmede; sözleşmenin yapılmasına kadar geçen hazırlık aşaması, sözleşmenin yapılmasından sonra sözleşmenin yürütülmesi ve uygulanması aşaması, sözleşmenin son bulmasından sonraki aşama olmak üzere üç aşama vardır.

Aslında bu üç aşama; konusu idarî sözleşmeler olan idarî faaliyetlerin icra alanını oluşturarak bütünleşir. Bu bütün, idarî sözleşmenin yapılmasına başlanmasından, sözleşme ile ilgili tüm ilişkilerin kesilmesine, sözleşme

---

Ord.Prof.Dr.Halil Arslanlı Hatıra Sayısı, C.30, S.1-2, 1964, s.71-98; Onar,Sıddık Sami: "Tatbikat ve İctihadın Hukukun Tekâmülündeki Rolü ve Bu Bakımdan Devlet Şûrasının ve Temyiz Mahkemesinin Bazı Kararlarının Tahlihi", İkinci Üniversite Haftası, 1942; Özkol, Âdil: Uyuşmazlık Mahkemesi Kararları Açısından İdarî Yargının Görev Alanı, Ankara 1970; Sarıca, Ragıp: İdarî Kaza, C.I İdarî Davalar, İstanbul 1949; Sudre, Jacques (Tercüme: Hüsnü Berker): Mukaveleler Hukukunda Devlet Şûrasının Selâhiyeti, 1938; Sungurbey,İsmet: Medenî Hukuk Sorunları, İstanbul 1980; Uler, Yıldırım: İdarî Yargıda İptal Kararlarının Sonuçları, Ankara 1970; Uler, Yıldırım: "Yönetmelik Yargıda Dava Süresi", I.Ulusal İdare Hukuku Kongresi, Birinci Kitap İdarî Yargı, 1-4 Mayıs 1990 Ankara, Ankara 1991, s.209-268; Zanobini,Guido (Çeviren Yılmaz Günel): İdarî Müeyyideler, Ankara 1961.

(⁸⁰) Gözübüyük, A.Şeref-Güven Dinçer: İdarî Yargılama Usûlü, Kanun, Açıklama, İctihat, Birinci Bası, Ankara 1996,s.145.

(⁸¹) Yenice, Kâzım-Yüksel Esin: Açıklamalı-İctihatlı-Notlu İdarî Yargılama Usûlü,Ankara 1983, s.122 vd.

dosyasının kapatılıp arşive kaldırılmasına kadar geçen zamanı kapsar. İşte bu zaman içinde idare ile karşı taraf arasındaki uyuşmazlıklardan doğacak idarî davaları adlandırmak ve uygulanacak yargılama usulünü belirtmek gerekir.

İdarî Yargılama Usulü Kanunu böyle bir yola gitmemiş olduğu için, açılacak dava ve tâbi olacağı yargı yeri bakımından sözünü ettiğimiz üç aşamanın her birinde çıkacak uyuşmazlıklardan doğabilecek davalar üzerinde ayrı ayrı durulacaktır.

B. İdarî Sözleşmelerden Doğan Davaları Açma Koşulu

İdarî yargıya tâbi bir davanın doğabilmesi için idarî sözleşmenin "genel hizmetlerden birinin yürütülmesi için yapılan bir sözleşme" olması gerekmektedir

"Genel hizmetler" deyimini "kamu hizmeti" ile eş anlamlı gibi algılanmakta ise de, bu anlayış gerçeği ifade etmemektedir. Çünkü genellikle "kamu hizmeti " deyimini, dar anlamda kullanılan bir kavramdır. "Genel hizmetler" deyimini ise dar anlamdaki kamu hizmetini de içeren geniş bir kavramdır.

Bu açıklamamıza göre: Dar anlamda kamu hizmeti; kamu kurum veya kuruluşunun idare hukuku yöntem ve kurallarına,bu hukuktan doğan yetkilere ve kudrete dayanarak yaptığı etkinlikler ve hizmetlerdir.

Genel hizmetler; bir kamu kurum veya kuruluşu tarafından doğrudan doğruya veya gözetimi altında genel ihtiyaç ve menfaatleri karşılamak ve sağlamak amacıyla yapılan veya yaptırılan girişimler ve etkinliklerdir.

Görüldüğü gibi dar anlamda kamu hizmeti, idarenin faaliyetleri ile yaptığı hizmetleri, geniş anlamda kamu hizmeti veya İdarî Yargılama Usulü Kanunu'nun deyimini ile "genel hizmetler", idarenin kendi faaliyetleri ile yaptığı hizmetlerinden başka, gözetimi altında, başkalarına yaptırdığı girişimleri ve etkinlikleri de ifade etmektedir.

İdare ile gerçek kişiler veya tüzel kişiler arasında yapılan sözleşmelerden dolayı çıkan uyuşmazlıklar, genel hizmetler deyimini ile belirtilen hizmet ve faaliyetlerin yürütülmesi nedeniyle çıkmamışsa, bu uyuşmazlıklardan doğan davalar, idarî bir dava değildir ve idarî yargıya tabi olmaz.⁽⁸²⁾

(⁸²) Yüksel Koçak'a göre: «İdarî Yargılama Usulü Kanunu'ndaki "genel hizmetler" deyimini eski Danıştay Kanunu'nda "Umumî hizmetler" şeklinde yer almaktaydı. Bu ifade kanun koyucu tarafından yeni kanunda "genel hizmetler" şeklinde ifade edilmiştir. Eski kanundaki umumî hizmetlerden kasıt "âmme hizmetleri" idi. İdarî Yargılama Usulü Kanunu'ndaki "genel hizmetler" ifadesinin de "kamu hizmeti" olarak anlaşılması gerekir».Bkz. Koçak,Yüksel: Türk Hukukunda İdarî Sözleşmeler ve Bunlardan Doğan Uyuşmazlıklar,İstanbul 1997,[Basılmamış

C. Sözleşmelerden Doğan İdarî Davalar⁽⁸³⁾

1. Sözleşmelerin yapılmasına kadar geçen hazırlık aşamasında doğan davalar.

Yapılacak sözleşme; ister özel hukuk hükümlerine bağlı olsun, ister idarî sözleşme niteliğinde bir sözleşme olsun, sözleşme yapılıncaya kadar geçen aşamada idarenin bütün tasarrufları idare hukuku kurallarına tâbidir. Çünkü sözleşme yapılıncaya kadar geçen aşamada alınan kararlar ve birbirini izleyerek sürdürülen işlemler, birer idarî karar ve idarî işlemdir. Bu aşamada çıkacak uyuşmazlıklar sözleşmeden değil, birbirini izleyen idarî işlemlerden doğar. Bu nedenle İdarî Yargılama Usûlü Kanunu'nun değişik madde 2/1-c fıkrasında ifadesini bulan "genel hizmetlerden birinin yürütülmesi için yapılan her türlü idarî sözleşmelerden dolayı taraflar arasında çıkan uyuşmazlıklar" söz konusu değildir. Çünkü henüz ortada sözleşme yoktur. Uyuşmazlıklar sözleşme dışıdır. Şu halde bu aşamada idarenin, idarî karar ve işlemlerinden çıkacak uyuşmazlıklardan doğan davalar vardır ve idarî yargı yerlerinde hem iptal davasının, hem de tam yargı davasının konusunu oluştururlar.

Açılabilecek davalara örnek olarak:

-Usulüne uygun ilân yapılmadığı iddiasıyla açılan idarî dava,

-Teklif mektubu ve zarfları usulüne uygun olduğu halde ihaleye sokulmayan kişinin ihale kararının iptali için açtığı dava,

-İhale kararının yetki unsuru yönünden hukuka aykırı olduğu için açılan iptal davası,

-İhale kararının onanmasına ilişkin işlemin iptali davası gösterilebilir.⁽⁸⁴⁾

Anlaşılabileceği üzere, idarenin sözleşmenin hazırlanması aşamasındaki idarî karar ve işlemleri dava konusu olmaktadır. Halbuki daha önce uygulanmakta olan "zincir işlemler kuramı" na göre idarî karar alma süreci içinde gerçekleştirilen işlemler arasında ancak nihaî işlem iptal davasına konu yapılabiliyordu. Daha sonra uygulanmaya başlanılan "ayrılabilir işlem" kuramı ile, doğrudukları hukukî sonuçlar açısından farklı özelliklere sahip olan işlemlerin iptal davasına konu olabilecekleri kabul edilmiştir.

Ayrılabilir işlem kuramının temel amacı "belirli bir süreç içinde yer alan işlemlerin, başlı başına hukuksal sonuçlar yaratmaları halinde, bu süreçten bağımsız olarak ve oluştukları anda iptal davasına konu edilebilmeleri" dir.

Yüksek Lisans Tezi].

(⁸³) Buradaki "sözleşme" terimi idarenin hem özel hukuk sözleşmelerini, hem de idarî sözleşmeleri kapsamaktadır.

(⁸⁴) Günday, Metin: age.,s.155.

Yürütülebilir (icraî) özelliğe sahip bulunmayan hazırlık işlemleri ile görüş bildiren işlemler, ayrılabilir işlem kuramının kapsamı içinde değildir.⁽⁸⁵⁾

Bize göre ayrılabilir işlem; birden çok idarî işlemin aşama aşama yapılması ile gerçekleşen bir işlemde, birbirini izleyen işlemlerden herhangi birinin başlı başına yürütülebilir nitelikte bir işlem olması halinde, diğer işlemler ile gerçekleşen işlemden ayrı olarak, genellikle idarî yargı yerinde çözümlenecek türden bir uyuşmazlığa konu olan işlem demektir.

Bu durumda idarenin yürütülebilir her bir işlemi idarî dava konusu olabilmektedir.⁽⁸⁶⁾

Ayrılabilir işlem kavramı, idarî sözleşmeler üzerinde hukuka uygunluk kontrolünün gerçekleştirilmesini sağladığı için büyük önem taşır.⁽⁸⁷⁾

2. Sözleşmenin Akdedilmesinden Sona Ermesine Kadar Geçen Aşamada Açılacak Davalar

A) Âkit Taraflarca Açılacak İdarî Davalar

Sözleşme akdedildikten sonra uygulanırken taraflar arasında çıkacak uyuşmazlıklara ilişkin davalar İdarî Yargılama Usûlü Kanunu'nun değişik madde 2/1-c fıkrasında belirtilen davalardır. İdarî sözleşmeye ilişkin bu tür davalar, sözleşme yürürlükte kaldığı sürece açılabilir.

Bu aşamada sözleşmenin yürütülmesi, sözleşme hükümlerinin yerine getirilmesi söz konusudur.

(⁸⁵) Bkz. Erkut, Celâl: İptal Davasının Konusunu Oluşturma Bakımından İdarî İşlemin Kimliği, Ankara 1990, s.128.

(⁸⁶) Danıştay 8 inci Dairesi, 3.10.1994 gün ve E.1994/3762, K.1994/2385 sayılı kararında ayrılabilir işlemi çok güzel belirtmiştir: «2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanununun değişik 137 nci maddesine göre devlet üniversitelerine rektör seçimi üç aşamalı işlemlerle yapılmaktadır. Bunlardan birinci aşamada üniversite öğretim üyelerince 6 aday adayı seçilmekte, ikinci aşamada bu altı aday adayı arasından Yüksek Öğretim Kurulunca Cumhurbaşkanına sunulmak üzere üç kişi seçilmekte, 3 üncü aşamada ise Cumhurbaşkanınca isimleri kendilerine sunulan üç aday arasından biri rektör olarak atanmaktadır. Belirtilen aşamalardaki işlemlerden her birinin diğerleri ile sıkı bir hukuki bağlılık içinde bulunmasına karşın, bu işlemler aynı zamanda, birbirinden ayrılabilir nitelik taşırlar ve her biri ayrı bir idarî işlem niteliğindedir. Başka bir anlatımla bu işlemlerden Cumhurbaşkanlığı işlemi son işlem olmakla birlikte ilk iki işlemin her biri atama işleminden bağımsız olarak tek başına yeni hukuki durum ve sonuç yaratır, bir sonraki işlem için kesin ve icraî nitelikte olduklarından son işlemi yani atama işlemini beklemeksizin veya ondan sonra herbiri ayrı ayrı idari davaya konu edilebilirler. Bu nedenle rektör atamasındaki Cumhurbaşkanlığı işlemi, önceki işlemin dava konusu yapılmasına engel oluşturmamaktadır».

(⁸⁷) Richer, Laurent: Les Contrats Administratifs, Paris 1991, s.53.

Yargı içtihatları ile doktrine göre kural olarak sözleşmelerin yürütülmesine ilişkin işlemlere karşı iptal davası açılmayacağı görüşü hakim olmakla beraber, Fransa' da iki istisnaî halde iptal davası açılabilmektedir. Birincisi 22 Temmuz 1992 tarihli Kanun' la değişik 2 Mart 1982 tarihli Kanun ile yürürlüğe konulan hukukîlik kontrolü nedeniyle açılan iptal davaları, ikincisi ise, ayrılabilir işlem kuramı gereği açılabilen iptal davalarıdır.

Birinci istisna; yerel yönetimlerde devletin temsilcisi, örneğin vali satın alma ve istikraz sözleşmelerinde olduğu gibi imtiyaz sözleşmeleri ile ticarî veya endüstriyel karakterli kamu hizmetine ait yerlerin kiralanmasına ilişkin sözleşmeleri idare mahkemesine götürülebilmek imkânına sahiptir. Bu işletmeler hakkında iptal davası nedenlerine dayanılarak dava açılır ve mahkeme, bu davalarda hukuka uygunluk denetimi yapar.⁽⁸⁸⁾ Şu halde valilik davayı, işlemin hukuka aykırılığı nedeniyle dayandırabilir. Hukuka aykırılık ise ancak sözleşmenin içeriğinde olabilir. İptal davası sözleşmenin ihlâli sebebine, özellikle sözleşmenin taraflarının yükümlülüklerini ihlâl ettiği gibi sebeplere dayandırılmaz.⁽⁸⁹⁾ Buna karşılık bir iptal davası, imtiyaz sözleşmesinin emredici şartlarının ihlâlüne dayandırılabilir.⁽⁹⁰⁾

Genellikle valiliklerin kanuna göre açtıkları dava, Fransız doktrininde iptal davası olarak anılmakta ise de kanunun valilikler için öngördüğü davanın bir iptal davası olmayıp, sözleşmenin feshine ilişkin teknik bir dava olduğu, ancak iptal davası ile elde edilebilecek olan hukukî sonuçları doğurduğu görüşündeki gerçek de yadsınmaz.⁽⁹¹⁾

Valiliğin; yalnız sözleşmenin ayrılabilir işlemlerine karşı değil, sözleşmenin kendisine karşı da dava açabileceği görüşünde olanlar vardır. Satın alma ve istikraz anlaşmaları ile kiralama ve imtiyaz anlaşmaları valiliğe bildirilir. Valilik sözleşmenin iptalini ve yürütmenin durdurulmasını idarî yargıdan isteyebilir. Valilik kişilerin isteği üzerine de dava açabilir.⁽⁹²⁾

1982 tarihli Kanuna göre valilik idarenin özel hukuktan kaynaklanan işlemleri hakkında idarî yargıda dava açamaz. Bu nedenle özel hukuk sözleşmesi niteliğinde olan satın alma sözleşmeleri ile istikraz sözleşmelerinin iptal davalarına konu olamayacakları sonucu doğmakta ise de, daha fazla işlemin denetime tâbi tutulması eğiliminin hakim olmasından dolayı Fransa'da bütün sözleşmelerin tamamı aleyhine iptal davası açılabilmektedir.⁽⁹³⁾

(⁸⁸) Leclercq, Claude-André Chaminade: Droit Administratif, 3.Baskı, Paris 1992, s.451.

(⁸⁹) Langavant, Emmanuel-Marie-Christine Rouault: Le Contentieux Administratif, Paris 1987, s.276.

(⁹⁰) Leclercq, Claude-André Chaminade: age., s.452-453.

(⁹¹) Erkut, Celâl: age., s.41.

(⁹²) Richer, Laurent: age., s.55.

(⁹³) Langavant, Emmanuel-Marie-Christine Rouault: age., s.275.

İkinci istisnayı oluşturan, ayrılabilir işlem kuramı gereği açılabilen iptal davalarına gelince: Fransa' da 1964 yılına kadar süregelen içtihat, sözleşmelerin yürütülmesine ilişkin işlemlere karşı iptal davalarının kabul edilemeyeceği yolunda idi. Yüksek mahkeme 1964 yılında verdiği bir kararla üçüncü kişilerin, sözleşmenin yürütülmesi konusunda alınan tek yanlı idarî kararlara karşı iptal davası açabileceklerini kabul etmiştir. Bu karar ayrılabilir işlem kuramının alanını genişletmiştir. Genellikle idarenin sözleşme süresinin uzaması konusu ile malî konularda vermiş olduğu tek yanlı kararlar hakkında iptal davası açılabileceği kabul edilmektedir.⁽⁹⁴⁾

Sözleşmenin uygulanması aşamasında, idarenin üstün yetkilerine ve ayrıcalıklara dayanarak bazı idarî işlem ve eylemleri olacaktır. Bu işlem ve eylemlerden dolayı hem iptal ve hem de tam yargı davası açılabilir. Örneğin raşa, idarenin yürütebilir karar niteliğinde tek taraflı bir tasarrufudur. Eğer idare raşa yoluna kamu yararı amacı ile değil de, sırf imtiyazcıya zarar vermek için başvurmuşsa, idarenin maksat yönünden iptali gereken bir işlemi ile karşı karşıyayız demektir.

Kural olarak idarî sözleşmelerin feshi kararı için iptal davası açılmaz ve mahkeme, feshin iptaline karar veremez. Ancak feshin bir tazminat ödenmesine hak verip vermediğini araştırabilir.⁽⁹⁵⁾

b) Üçüncü Kişiler Tarafından Açılacak İdarî Davalar

1964 yılına kadar süregelen uygulama idarî sözleşmelerden doğan davaların âkitler arasında çıkan uyuşmazlıklara ilişkin olduğu için üçüncü şahısların açacakları bir davaya zemin teşkil etmeyeceği yolunda idi.

Üçüncü kişiler mutlaka dava açmak istiyorlarsa, o idarî sözleşme hakkında idareye başvurarak sözleşmenin değiştirilmesi veya feshi isteğinde bulunuyorlardı. Olumsuz cevap alınca da bir idarî dava açabiliyorlardı. Yalnız bu dava sözleşmeye karşı değil, idarenin kararı aleyhine açılıyordu.⁽⁹⁶⁾

Yukarıda da açıklandığı gibi Fransız Yüksek Mahkemesinin ayrılabilir işlem kuramına göre üçüncü kişilerin de dava açabileceği hakkındaki kararı üzerine uygulama değişmiştir.⁽⁹⁷⁾

(94) Erkut, Celâl: age., s.41.

(95) Leclercq, Claude-André Chaminade: age., s.453.

(96) Sarıca, Ragıp: İdarî Kaza, İstanbul 1942, s.227-228.

(97) 1964 tarihli karar için bkz.Actualité Juridique Droit Administratif,1964,s.308.Karar hakkında görüş için bkz.Charles,Hubert: "Actes rattachables" et "Actes détachables" en droit administratif français (Contribution à une theorie de L' operation administrative), thèse, Paris 1968,s.178-180;Lebreton, Jean-Pierre: "Le Contrat Administratif", Documents d' Études,Droit Administratif,Nouvelle Édition,No. 2-11, Avril 1987,s.39; Mescheriakoff, Alain - Serge: Droit des Services Publics, 1re édition,Paris 1991,s.221-222; Delvolvé,

İdarî sözleşmelerden dolayı açılacak davaların yalnız âkit taraflarca açılması gerekmemektedir. Kamu hizmetinden yararlanan gerçek veya tüzel kişi, hak veya menfaatinin ihlâli halinde, sözleşmenin konusu olan kamu hizmeti ile ilgili olarak idarî sözleşmenin iptali için dava açabilir.

Üçüncü kişi sözleşmenin konusu olan kamu hizmetinden yararlanan bir kişi olabileceği gibi, vergi yükümlüsü, kararın alındığı kurulun üyesi, malları elinden alınan işletmeci gibi gerçek ve tüzel kişiler de olabilir. Ancak bu kişilerin dava açabilmesi için subjektif ehliyete sahip olmaları gerekir. Yani dava açanın sözleşmenin akdi ile ilgili bir işlemin iptal edilmesinde menfaati olmalıdır. Eğer ayrılabilir işlem kuramına göre iptal halinde sözleşmenin hukuka aykırılığı sonucu doğarsa, butlan davasını sadece taraflar açabilir, üçüncü bir kişi açamaz.⁽⁹⁸⁾

Danıştay üçüncü kişilerin idarî sözleşmelerden dolayı mevcut, meşrû ve aktüel menfaatleri ihlâl edilmişse sözleşmenin mevzuata aykırılığından dolayı dava açabileceklerini kabul etmiştir.⁽⁹⁹⁾

Üçüncü kişinin hak veya menfaatinin ihlâli, idarenin sözleşmeye ilişkin bir işlem veya eyleminden doğmuş ise, üçüncü kişi davayı, idarî yargı yerinde idareye karşı açacaktır. Uyuşmazlık idarenin değil de âkidin eylem veya işleminden doğmuşsa dava, adlî yargıda o âkide karşı açılacaktır.

Üçüncü kişinin hakkı veya menfaatinin ihlâli, sözleşmenin konusu idarî hizmetle bağlantılı olarak ve bu idarî hizmetin yerine getirilmesinden doğuyorsa, hizmetin asıl sahibi sıfatıyla idare sorumludur.⁽¹⁰⁰⁾

Fransa' da idarî sözleşmeden zarar gören üçüncü kişiler 1982 tarihli Kanuna göre validen idarî işlemler için dava açmasını isteyebilirler. Böylece mahallî idarelerin bütün sözleşmeleri ve mahallî otoritelerin sözleşmeye ilişkin bütün işlemleri, özellikle sözleşmenin uygulanması ile ilgili yerel yürütme organı kararları üçüncü kişilerin inisiyatifi ile dava konusu olabilmektedir.⁽¹⁰¹⁾

3. İdarî Sözleşmeler Sona Erdikten Sonraki Aşamada Açılacak Davalar

---

Pierre: Les Contrats de l' Administration, Paris 1981-1982, s.162; Laubadère, André de-Franck Moderne-Pierre Delvolvé: Traité des Contrats Administratifs, Tome Second, Paris 1984, s.1066,1068.

(⁹⁸) Richer, Laurent: age.,s. 53-54.

(⁹⁹) Danıştay 12.Dairesi'nin 2.11.1976 gün ve E.1974/1958, K. 1976/214 sayılı kararı. Bkz. Yenice, Kâzım-Yüksel Esin: age., s.125, Danıştay Dergisi, S.26-27, s.509.

(¹⁰⁰) Danıştay 6.Dairesi'nin 18.3.1970 gün ve E.1966/2898, K.1970/713 sayılı kararı. Bkz. Yenice, Kâzım-Yüksel Esin: age., s.126.

(¹⁰¹) Langavant, Emmanuel-Marie-Christine Rouault: age., s. 276.

Bu aşamada aynen sözleşme akdedilmeden önce sözleşmenin hazırlık aşamasında taraflar arasında çıkan uyuşmazlıklardan doğan davalar gibi açılacak davalar birer idarî davadır ve idarî yargı yerlerinde çözümlenir. Örneğin sözleşme süresi bittikten sonra uzatılmaması veya isteğe rağmen sözleşmenin yenilenmemesi gibi hallerde iptal veya tam yargı davası açılabilir.

4. Tahkim⁽¹⁰²⁾

Tahkim; tarafların bir hak dolayısıyla aralarında var olan uyuşmazlığın çözümünün anlaşarak özel kişilere bırakılması ve uyuşmazlığın hakem denilen bu kişiler tarafından karara bağlanmasıdır.

İdarenin sözleşmeleri bakımından tahkim konusunda genel bir kuraldan söz etmek mümkün değildir. İdarenin özel hukuk sözleşmeleri ile idarî sözleşmelerini bu bakımdan ayrı ayrı incelemek gerekir.

İdarî sözleşmelerden dolayı çıkacak uyuşmazlıkların tahkim yolu ile çözümlenmesine imkân yoktur. İdarî Yargılama Usulü Kanunu, idarî sözleşmelerden doğan uyuşmazlıklarda yalnız idarî dava yolunu çözüm yolu olarak göstermiş, hakeme başvurmaya cevaz vermemiştir. Çünkü tahkim Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun 8.Babında 516-536 ncı maddelerinde düzenlenmiş, tamamen bir özel hukuk müessesesidir.

(¹⁰²) Tahkim konusunda bkz. Alagonya, Yavuz: Medenî Usul Hukukumuzda Tahkimin Niteliği ve Denetlenmesi, İstanbul 1973; Başaklar, Emin: "Devletin Taraf Olduğu Hakem Kararlarında Yargıtay İncelemesi", Ankara Barosu Dergisi, Y.1971, S.5, s.625-627; Bilge, Necip: "Hakem Yargılamasında Uygulanacak Hukuk Kaideleri", Tahkim Haftası, s.81-108; Bulgu, Şevket: "Hukukta Tahkim Müessesesi", Ankara Barosu Dergisi, Y.1954, S.3, s.231-236; Çenberci, Mustafa: "Hakemlerin Tayin Usulü ve Ücreti", Tahkim Haftası, s.119-150; İmregün, Oğuz: "Hakem Kararlarının İcrası ve Tekemmülü", Tahkim Haftası, s.163-173; Kalpsüz, Turgut: "Ticaret Odalarında Cereyan Eden Tahkim", Tahkim Haftası, s.209-254; Karafakih, İsmail Hakkı: "Hakem Kararlarına Karşı Kanun Yolu", Ankara Barosu Dergisi, Y.1951, S.90-91, s.2-9; Koral, Rabi: "Yeni ve Eski Hukukumuzda Tahkim", (Mukayeseli Etüd), İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası, Y.1947, C.13, S.3, s.193-218; Koral, Rabi: "İç Hukukumuzda Tahkim", İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası, Y.1947, C.13, S.3, s.1038-1081; Kutay, İlhan: "3533 Sayılı Kanuna Göre Tahkim", Tahkim Haftası, s.317-324; Oğuzman, Kemal: "Toplu İş Uyuşmazlıklarında Mecburî Tahkim", Tahkim Haftası, s.263-297; Ohri, İskender: "1447 Sayılı Menkul Kıymetler ve Kambiyo Nukud Borsaları Kanunu'na Göre Tahkim", Tahkim Haftası, s.327-334; Okay, Sami: "Navlun Mukavelelerinde Tahkim Şartı", Tahkim Haftası, s.425-446; Olgaç, Senai: "Hakem Kararlarına Karşı Kanun Yolları", Tahkim Haftası, s.179-197; Savcı, Bülent: "Hukukta Tahkim Müessesesi", Ankara Barosu Dergisi, Y.1954, S.3, s.231-236; Sebük, M.Tahir: "Hakem, Hakem Bilirkişi ve Kanunî Hakem Kararlarının Mukayesesi ve Tahkim Şartı", Tahkim Haftası, s.61-71; Tan, Turgut: "İdarî Sözleşme.....", agm., s.307-309.

İdarî yargıya tâbi işlerde, yani konumuz bakımından idarî sözleşmelerde kural olarak İdarî Yargılama Usulü Kanunu hükümleri uygulanır. Özel hukuk kurallarını içeren, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu ise ancak İdarî Yargılama Usulü Kanununda hüküm bulunmayan hallerde ve 31. maddede sayılan konulara münhasır olmak üzere uygulanacaktır. Başka bir deyişle, 31. maddede uygulanacak hükümler tahdidî, yani sınırlı olarak gösterilmiştir. Sayılan bu sınırlı hükümler içinde tahkim ile ilgili hükümlere yer verilmemiştir.

Kaldı ki kamu kurum ve kuruluşları, belediyeler, özel idareler arasındaki anlaşmazlıkların tahkim yolu ile çözümlenmesi hükümlerini içeren 29.6.1938 gün ve 3533 sayılı Kanun'un 1. maddesine göre: "Umumî, mülhak ve hususî bütçelerle idare edilen daireler ve belediyelerle, sermayesinin tamamı Devlete veya Belediyeye veya hususî idarelere ait olan daire ve müesseseler arasında çıkan ihtilâflardan Adliye mahkemelerinin vazifesi dahilinde bulunanlar bu kanunda yazılı tahkim usulüne göre halledilir."⁽¹⁰³⁾

Görülüyor ki, kanun kamu kurum ve kuruluşları arasında çıkacak uyuşmazlıklardan yalnız adliye mahkemelerinin görevine giren uyuşmazlıklarda tahkime cevaz vermiştir. Böyle olunca örneğin bir belediye ile o belediyeye bir idarî sözleşme ile elektrik veren kamu kuruluşu arasında çıkacak uyuşmazlığın çözümünü tahkim yolu ile değil, idarî yargı yerinde açılacak bir idarî dava ile olacaktır.

Özel hukuk sözleşmelerinde çıkacak uyuşmazlıkların hakem tarafından çözümlenmesi yolunda taraflar uyuşmazlık çıktıktan sonra bir anlaşma yapabilirler. Uyuşmazlık çıkmadan önce sözleşme yapılırken sözleşmeye hakeme başvurma yolunda bir hüküm konulması da uygun değildir. Çünkü çıkacak uyuşmazlığın, içeriği ve önemi önceden bilinemeyeceğinden, işin çözümünün bir mahkeme kadar tarafsız olacakları kesin bulunmayan tarafların seçtikleri hakemlere bırakılması, kamu yararı bakımından sakıncalar doğurabileceği gibi, özel hukuk kurallarına göre yapılan sözleşmenin, yargı yerince, içeriği bakımından idarî sözleşme olarak nitelendirilmesi de mümkündür.

Fransa'da kamu tüzel kişilerinin tahkim yoluna başvurmaları tamamen kapalıdır. Ancak bazı uyuşmazlıklarda istisnaen tahkim yoluna başvurulabilmektedir.

17 Nisan 1906 tarihli Kanun; Devlete, bölgelere ve belediyelere, Hukuk Yargılamaları Kanunu'nda olduğu gibi bayındırlık hizmetleri ve idareye mal temini için yapılan sözleşmelerle⁽¹⁰⁴⁾ ilgili harcamaların tesviyesi amacıyla tahkime izin vermiştir.

(¹⁰³) Kanun için bkz. 16 Temmuz 1938 gün ve 3961 sayılı RG.

(¹⁰⁴) Fransa'da bu sözleşmeler, idarî sözleşmedir.

Yine 25 Temmuz 1960 tarihli kanunda bölgelerle, belediyeler gibi bazı kuruluşlara bayındırlık hizmetleri, kamu binaları ve kamuya ait mal alış-satışına ilişkin yapmış oldukları harcamaların tesviyesi için ve 9 Temmuz 1975 tarihli kanunda ticarî ve endüstriyel kamu kuruluşlarının uyuşmazlıklarında tahkim yoluna başvurmalarına izin vermiştir.

Mahkeme içtihatları, sözleşmelerde önceden öngörülen tahkime ilişkin hükümleri kabul etmemekte, yalnızca uyuşmazlık çıktıktan sonra yapılan tahkim anlaşmalarını geçerli saymaktadır.⁽¹⁰⁵⁾

Ancak 19 Ağustos 1986 tarih ve 1986/721 sayılı kanunla ülke menfaatine olan işlerin gerçekleştirilmesi amacıyla devletin, mahallî idarelerin ve kamu kurumlarının yabancı şirketlerle yapacakları sözleşmelere tahkime ilişkin hüküm koyabilecekleri kabul edilmiştir.⁽¹⁰⁶⁾

XI. SÖZLEŞMELERE İLİŞKİN UYUŞMAZLIKLARDAN DOĞAN DAVALARDA GÖREVLİ İDARİ YARGI YERİ

Yukarıda da açıkladığımız gibi sözleşmeler bakımından üç aşama söz konusudur. Birincisi sözleşmenin yapılması ile ilgili hazırlık aşaması, ikincisi sözleşme yapıldıktan veya uygulanmaya başlandıktan sonra erinceye kadar olan sözleşmenin yürürlükte bulunduğu aşama, üçüncüsü sözleşmenin sona ermesinden sonraki aşamadır.

Görevli yargı yeri ve görevli mahkeme bu üç aşamaya göre belirlenir.

Sözleşme ister özel hukuk sözleşmesi, ister idarî sözleşme olsun, genellikle sözleşmenin akdinden önceki hazırlık aşamasında ve sözleşmenin sona ermesinden sonraki aşamada çıkacak uyuşmazlık ve anlaşmazlıklardan doğan davalarda görevli yargı yeri idarî yargıdır. Çünkü bu aşamalardaki çıkan uyuşmazlıklar, idarenin işlem ve eylemlerinden doğarlar. Bu işlem ve eylemlere karşı açılacak davalar, iptal ve tam yargı davalarıdır. Davaların çözüm yeri de idare mahkemeleridir (BİM. md.5/1, a-b).

Sözleşme akdedildikten sonra görevli yargı yeri ve mahkemeyi belirlemek için sözleşmenin niteliği göz önünde bulundurulur. Sözleşme, özel hukuk sözleşmesi ise görevli yargı yeri adlî yargıdır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde de idare tarafından özel hukuk hükümleri uyarınca yapılan sözleşmeler, adlî yargının inceleme ve denetimine tâbi tutulmuştur.⁽¹⁰⁷⁾

(¹⁰⁵) Auby, Jean-Marie-Pierre Bon: Droit Administratif des Biens, Paris 1991 , s. 241.

(¹⁰⁶) u konuda bkz. Tan, Turgut: "İdarî Sözleşme.....", agm., s.308-309.

(¹⁰⁷) Aral, Rüştü: "Yargı Yönünden Danıştayın Gelişimi-İdarî Davalar-İmparatorlukta İdarî Sözleşmeler", Yüzyıl Boyunca Danıştay (1868-1968), Ankara 1968, s. 421.

Sözleşme İdarî sözleşme ise o takdirde görevli yargı yeri idarî yargı ve görevli mahkeme de idare mahkemesidir (BİM md. 5/1 c).

İdarî sözleşmelerin idare tarafından tek yanlı olarak feshinden dolayı çıkan anlaşmazlıkların idarî yargı yerinde çözümlenmesi gerekir.⁽¹⁰⁸⁾

Ancak imtiyaz sözleşmelerinden doğan idarî davalarda görevli mahkeme idare mahkemesi değil, ilk derece mahkemesi olarak Danıştay' dır (DK. md.24/1 son cümle).

XII. SÖZLEŞMELERE İLİŞKİN UYUŞMAZLIKLARDAN DOĞAN DAVALARDA YETKİLİ İDARİ MAHKEME

İmtiyaz sözleşmelerinden doğan davalarda yetkili mahkeme problemi sözkonusu değildir. Çünkü davaya ilk derece mahkemesi olarak bakmaya görevli olan Danıştay, aynı zamanda yetkili mahkemedir.

İmtiyaz sözleşmelerinden başka idarî sözleşmelerden doğan iptal ve tam yargı davalarında yetkili mahkeme, idarî sözleşmeyi yapan merciin bulunduğu yerdeki idare mahkemesidir (İYUK md.32/1, 36). Kural olarak idarî sözleşmeleri yapmaya yetkili olanlar devlet adına bakanlar ve valiler, diğer kamu tüzel kişileri adına o kurum veya kuruluşun başında bulunan genel müdür, belediye başkanı, üniversite rektörü gibi idare âmirleridir. İşte bu mercilerin bulunduğu yerdeki idare mahkemesi veya bulunduğu yerin dahil olduğu yargı çevresindeki idare mahkemesi davayı çözümlenmekle yetkilidir. Ancak bu kural, başka bir deyişle İdarî Yargılama Usûlü Kanunu'nun değişik 32. Maddesinin 1.fıkrası hükümleri, İdarî Yargılama Usûlü Kanunu'nun kamu görevlilerine ilişkin 33. maddesi ile taşınmaz mallara ilişkin 34. maddesi ve taşınır mallara ilişkin 35. maddesi kapsamına giren idarî sözleşme uyuşmazlıklarından doğan davalarda uygulanmaz.

"İşlemi yapan idarî merciin bulunduğu yer" i tespit etmek bakımından merkez birimlerince veya merkez hiyerarşilerine dahil makam ve organlarca tesis edilen işlemler yönünden bir güçlkle karşılaşılmaz. Ancak merkezdeki birimler adına yapılan işlemlerde ise yetkili merciin tespiti zorlaşır. Örneğin, valilik ve kaymakamlık işlemlerinin bir bölümü merkezî idareye bağımlı olarak yapılan işlemlerdir. Valinin veya kaymakamın buradaki rolü merkezî idarenin direktiflerini, kendi iradesine bağılı olmaksızın yerine getirmektir. Böyle olunca "işlemi yapan idarî merci valilik veya kaymakamlık değil, merkezdeki idare" dir. Bu durumda ilgilinin üst makam sıfatıyla İdarî Yargılama Usûlü Kanunu'nun 11. maddesi gereğince üst makama başvurup alacağı cevap üzerine o makamın bulunduğu yer idare mahkemesine dava açması gerekecektir.⁽¹⁰⁹⁾

(¹⁰⁸) Uyuşmazlık Mahkemesi (Hukuk bölümü) nin 27.11.1989 gün ve E.1989/28, K.1989/32 sayılı kararı. 24 Aralık 1989 gün ve 20382 sayılı RG.

(¹⁰⁹) Fazla bilgi için bkz. Yenice, Kâzım-Yüksel, Esin: age., s. 631 vd.

Fransa' da ise pozitif hukuka göre normal olarak idarî sözleşmelerden doğan uyuşmazlıklara ilişkin davalarda yetkili mahkeme, sözleşmenin uygulandığı yer mahkemesidir. İkinci olarak da sözleşmenin imza yeridir.⁽¹¹⁰⁾

Bizde de yetkili mahkemenin sözleşmenin uygulandığı yer mahkemesi olması halinde merkezdeki birimler adına yapılan işlemlerde yetkili mahkemenin imza yeri olmasının yarattığı güçlük ortadan kalkacaktır. Eğer sözleşme akdedildikten sonra henüz uygulanmaya başlanmadan çıkacak uyuşmazlıklardan doğan davalarda ise yetkili mahkeme imza yeri mahkemesi olabilir.

"Görev", "Yetki" den önce gelir. İdarî Yargılama Usûlü Kanunu'nun 32.maddesi "göreve ilişkin hükümler saklı kalmak şartıyla" demek suretiyle bu hususu belirtmiştir. Örneğin imtiyaz sözleşmesinden doğan bir idarî davayı ilgili, yetkisiz bir idare mahkemesine açmışsa, idare mahkemesi işi yetki bakımından değil, önce görev bakımından inceler ve davayı yetki yönünden değil, davaya bakmaya Danıştay'ın görevli olduğu gerekçesiyle görev yönünden reddeder.

XIII. İDARÎ SÖZLEŞMELERDEN DOĞAN DAVALARDA DAVA AÇMA SÜRESİ

İdarî Yargılama Usulü Kanunu, idarî sözleşmelerden doğan davalarla ilgili, özel dava açma süreleri saptamamıştır. Bu nedenle iptal ve tam yargı davaları için konmuş olan dava açma süreleri, idarî sözleşmelerden doğan davalarda da uygulanacaktır. Bilindiği gibi dava açma süresi, özel kanunlarında ayrı süre gösterilmeyen hallerde Danıştay da ve idare mahkemelerinde altmış gündür ve bu süre idarî uyuşmazlıklarda yazılı bildirim yapıldığı tarihi izleyen günden başlar (İYUK md.7/1, 2).

İlânı gereken düzenleyici işlemlerde dava süresi ilân tarihini izleyen günden başlar. İlân edilen düzenleyici işlem uygulanmaya başlanmışsa, o takdirde ilgililer düzenleyici işlem veya uygulanan işlem ya da her ikisi aleyhine birden dava açabilirler (İYUK md.7/4).

Tatil günleri süreye dahildir, sürenin son günü tatil gününe rastlarsa, süre tatil gününü izleyen çalışma gününün bitimine kadar uzar (İYUK md.8/2).

Sürenin bitmesi, çalışmaya ara verme zamanına (İYUK Dmd.61) rastlarsa, süre, ara vermenin sona erdiği günü izleyen tarihten itibaren yedi gün uzamış sayılır (İYUK md.8/3).

İdarî sözleşmeler âkit taraflara bazı haklar tanırlar. Eğer sözleşme bu hakkın karşı taraftan istenebilmesi için bir süre belirlememişse veya kanunlarda herhangi bir süre konulmamışsa, kendisine hak tanınan âkit taraf o

(¹¹⁰) Leclercq, Claude-André Chaminade: age., s. 451.

hakkın tâbi olduğu zamanaşımı süresi içinde veya bitiminde hakkın yerine getirilmesini karşı taraftan ister. Olumsuz cevap aldığı takdirde dava açma süresi başlar.

Eğer idarî sözleşmede hakkın istenmesi yolunda bir süre belirlenmişse, o takdirde ilgili bu süre içinde veya bitiminde bu hakkını ister ve alacağı cevaba göre gerekiyorsa dava açar.⁽¹¹⁾

KAYNAKÇA

Actualité Juridique Droit Administratif, 1964.

Akgüner, Tayfun: bkz. Giritli, İsmet-Tayfun Akgüner:....

Alagonya, Yavuz: Medenî Usûl Hukukumuzda Tahkimin Niteliği ve Denetlenmesi, İstanbul 1973, XIII+247 sayfa, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No:417.

Amaç, Ekrem-Fevzi Amaç: "İdarî Sözleşmelerden Doğan Anlaşmazlıklarda Usûl Hukuku Yönünden Karşılaşılan Sorunlar", Birinci Türk Hukuk Kongresine Sunulan Tebliğler, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 1,2, Ankara 1971, s.3-21.

Amaç, Fevzi: bkz. Amaç, Ekrem-Fevzi Amaç:....

Aral, Rüştü: "Yargı Yönünden Danıştay'ın Gelişimi-İdarî Davalar-İmparatorlukta İdarî Sözleşmeler", s.225-439, Yüzyıl Boyunca Danıştay (1868-1968), Ankara 1968, XXIII+964 sayfa, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Artukmaç, Sadık: Bizde İdarenin Murakabesi, İstanbul 1950, 568 sayfa, Cumhuriyet Matbaası.

Auby, Jean-Marie-Pierre Bon: Droit Administratif des Biens Domaine, Travaux Publics Expropriation pour cause d'utilité publique, Paris 1991, XX+442+[9] pages, Éditions Dalloz.

Ayhan, Önder: "İdarî Sözleşmeler", Danıştay Dergisi, Yıl 9, Sayı 32-33, 1979, sayfa 86-134.

Azrak, Ali Ülkü: "Devletçe İşletilecek Madenler Hakkındaki Kanuna İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararı Üzerine Düşünceler", Yargı, Mart 1980, Sayı 47, s.10-14.

(¹¹) Gözübüyük, A.Şeref: Yönetmelik Yargı, Gözden Geçirilmiş 11.Bası, Ankara 1997, s.457-458. Bu konuda fazla bilgi için bkz. Kuzum, Yıldırım: "İmtiyaz Sözleşmeleri ve Şartlaşmalarının Danıştay'ca İncelenmesi", Yüzyıl Boyunca Danıştay (1868-1968), Ankara 1968, s.758-774.

Azrak, Ali Ülkü: "Türkiye'de Madenlerin Hukukî Rejimi Üzerine Düşünceler", İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi (İHİD), Yıl 1, Sayı 2, Ağustos 1980, s.3-9.

Azrak, Ali Ülkü: "Millîleştirme ve İdare Hukuku", İstanbul 1976, XV+267 sayfa, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 2166, Hukuk Fakültesi Yayınları No:483.

Azrak, Ali Ülkü: "İdarî Mukavele Kavramının Teori ve Tatbikattaki Gelişimine Dair Mukayeseli Bir İnceleme", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt XXIX, Sayı 1-2, 1963, s.521-539.

Balkar, Kemal Galip: "Maden İmtiyaz Mukavele ve Şartnamelerinin Hukukî Mahiyeti", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt I, Sayı 4, Yıl 1946, s.686-694.

Balkar, Kemal Galip: "İdare Hukukunda İnhisar ve İmtiyaz", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt VI, 1951, Sayı 1-4, s.186-195.

Balta, Tahsin Bekir: İdare Hukuku, Genel Konular I. Cilt, Ankara 1972, XXI+205 sayfa, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No:326.

Balta, Tahsin Bekir: İdare Hukuku Ders Notları II, 508 sayfa.

Başaklar, Emin: "Devletin Taraf Olduğu Hakem Kararlarında Yargıtay İncelemesi", Ankara Barosu Dergisi, Yıl 1971, Sayı 5, s.625-627.

Başpınar, Recep: "İdarî Sözleşmelerden Doğan Davalar", s.512-536, Yüzyıl boyunca Danıştay (1868-1968), Ankara 1968, XXIII+964 sayfa, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Bilge, Necip: "Hakem Yargılamasında Uygulanacak Hukuk Kaideleri", s.81-108, (Tahkim Haftası), IX+709 sayfa, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Bilgen, Pertev: "Kamu Hizmeti Hakkında", İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi (İHİD), Yıl 1, Sayı 1, Mart 1980, s.113-116.

Bilgen, Pertev: Uyuşmazlık Mahkemesi ve Danıştay İçtihatlarına Göre İdarî Sözleşmelerin Kriterleri, Doktora Tezi, Önsöz Prof. Dr. İsmet Giritli, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi 29.2.1968, İstanbul 1970, XI+144 sayfa, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından Hukuk Fakültesi.

Bilgen, Pertev: "Yap-İşlet-Devret Sözleşmeleri Hakkında", Kamu Hukuku Bülteni, Sayı 3, Mart 1990, s.1,6.

Bilgen, Pertev: "Yap-İşlet-Devret Sözleşmeleri, Devlet Denetleme Kurulu ve Yürütmenin Durdurulması Hakkında", s.799-804, I. Uluslararası İdare Hukuku Kongresi İkinci Kitap, Kamu Yönetimi, 1-4 Mayıs 1990 Ankara, Ankara 1990,XII+(-461) 960 sayfa, Danıştay Yayınları.

Bilgen, Pertev: bkz. Giritli, İsmet-Pertev Bilgen:....

Bilir, Ali: bkz. Şenalp, H. Ergin-Ali Bilir:....

Bon, Pierre: bkz. Auby, Jean-Marie-Pierre Bon:....

Bucak, Vahap: İdare Hukukunda Enprevizyon Nazariyesi,1940.

Bulgu, Şevket: "Hukukta Tahkim Müessesesi", Ankara Barosu Dergisi, Yıl 1954, Sayı 3, s.231-236.

Chaminade, André: bkz. Leclercq, Claude-André Chaminade:....

Charles, Hubert: "Actes rattachables" et "Actes détachables" en droit administratif français (Contribution à une théorie de l'opération administrative), thèse, Préface de Prosper Weil, Paris 1968, 242 pages, L.G.D.J.

Çenberci, Mustafa: "Hakemlerin Tayin Usûlü ve Ücreti" (Tahkim Haftası), s.119-150, IX+709 sayfa, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Dağ, Mustafa-Zeki Doğan: bkz. Doğan, Zeki-Mustafa Dağ:....

Danıştay İstişari Düşünceler Cumhuriyet Dönemi (1929-1980), Birinci Kitap, Cilt I, Ankara 1982, XI+638 sayfa, Danıştay Tasnif ve Yayın Bürosu Yayınları, No:3.

Delcros, Xavier ve Bernard Delcros (Derleyenler)(Çeviren Turgut Candan): Fransa ve İngiltere'de İdarenin Sorumluluğu, Ankara 1984, XIX+130 sayfa, Danıştay Yayın Bürosu Yayınları, No:39.

Delvolvé, Pierre: Les Contrats de l'Administration, Paris 1981-1982, 165+II pages, Fondation Nationale des Sciences Politiques Service de Polycopie.

Delvolvé, Pierre: bkz. Laubadère, André de-Franck Moderne-Pierre Delvolvé: ....Tome Premier....

Delvolvé, Pierre: bkz. Laubadère, André de-Franck Moderne-Pierre Delvolvé: ....Tome Second....

Delvolvé, Pierre: bkz. Vedel, Georges et Pierre Delvolvé:....

Demirkıran, Afif: "An approach to Project Financing Build-Operate-Transfer (B.O.T.) Model", Bayers Highlights, Autumn, 1988, pp.17-19.

Derbil, Süheyp: İdare Hukuku, Cilt II (İdarî Faaliyet), Gözden Geçirilmiş ve Düzeltilmiş Yeni Bası, Ankara Temmuz 1952,-421+693 sayfa, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınlarından.

Derbil, Süheyp: İdare Hukuku, Cilt I (İdarî Kaza-İdarî Teşkilât), Gözden Geçirilmiş ve Düzeltilmiş Dördüncü Bası, Ankara 1955,XVIII+474 sayfa, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınlarından.

Derbil, Süheyp: İdare Hukuku, Gözden Geçirilmiş ve Düzeltilmiş 5.Bası, Ankara 1959, 731 sayfa, Yeni Desen Matbaası.

Derdıyok, Türkmen: "Yap-İşlet-Devret Modeli", Yaklaşım Dergisi, Sayı 9, Eylül 1993, s.95-103.

Dinçer, Güven: bkz. Gözübüyük, A. Şeref-Güven Dinçer:....

Dinçer, Güven: "Yasal Düzenleme Zorunlu", Asomedy, Ankara Kasım 1996, s.6-8.

Dinçer, Güven: "İdarenin Yaptığı Mukavelelerden Doğan İhtilafların Hal Yolları", Danıştay Dergisi, Yıl 3, Sayı 8, 1973, s.18-23.

Doğan, Zeki-Mustafa Dağ: "Belediyelerde Özelleştirme ve Örnek Bir Uygulama", Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt IV, Sayı 3, Mayıs 1995, s.47-64.

Doğru, Osman: bkz. Gemalmaz, Mehmet Semih-Osman Doğru:....

Domberger, Simon (Çeviren: Nevzat Güran): "İmtiyaz Sözleşmeleri Yoluyla Ekonomik Düzenleme", s.449-469, Kamu Ekonomisinin Genişlemesi ve Özelleştirme (Seçme Çeviriler),(Yayına Hazırlayanlar: Aytaç Eker-Coşkun Can Aktan), İzmir 1992, VI+527 sayfa, Takav Matbaası.

Duran, Lütfi: "Mahkeme Kararları Kroniği", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt XXVIII, Sayı 1, 1962, s.292-319.

Duran, Lütfi: "İdarenin Mesuliyeti", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt XXVIII, Sayı 2, 1962, s.525-554.

Duran, Lütfi: Türk Hukukunda İdarî Mukaveleler", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt XXX, Sayı 1-2, 1964, s.418-447.

Duran, Lütfi: Rapport sur "Les Sanctions de L'inexécution de contrats administratifs en droit Turc", Travaux de l'association Henri Capitant des amis de la culture juridique française, Journées d'Istanbul (20-23 mai 1964), Tome XVII (1964), Paris 1968, pp.280-287.

Duran, Lütfi: "Yap-İşlet-Devret", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt XLVI, Ocak-Haziran 1991, Sayı 1-2, s.147-170.

Duran, Lütfi: İdare Hukuku Ders Notları, İstanbul 1982, VIII+516 sayfa, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No: 2956, Hukuk Fakültesi No:648.

Duran, Lütfi: İdare Hukuku Meseleleri, Gözden Geçirilmiş İlâveli Yeni Yayın, İstanbul 1964, XIX+683 sayfa, İstanbul Üniversitesi Yayınları No:1080, Hukuk Fakültesi No:230.

Duran, Lütfi: "İdarî Mukavele", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt XXXII, Sayı 1, 1966, s.351-359.

Duran,Lütfi:Türkiye İdaresinin Sorumluluğu, Sorumluluğun Temeli ve Sebepleri,Sorumluluğa Yol Açan Olgular, Ankara 1974,VI+103 sayfa, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, No:138.

Duran,Lütfi: "Türk Kamu Personelinin Malî Sorumluluğu", Prof. Dr. Tahsin Bakir Balta'ya Armağan, Ankara 1974, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, IX+630 sayfa,TODAİE.

Duran, Lütfi: Türkiye'de Plânlamanın Hukukî Rejimi", Danıştay Dergisi, Yıl 5, Sayı 18-19, 1975, s.15-31.

Duran, Lütfi: "Danıştay'ın 1979 Yılı Kararları Üzerine Kısa Mülâhazalar", Amme İdaresi Dergisi, Cilt 13, Sayı 2, Haziran 1980, sayfa 47-71.

Duran, Lütfi: "İdarî Yargı Adlileşti", İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi (İHİD), Sarıca'ya Armağan, Yıl 3, Sayı 1-3, 1982, sayfa 53-83.

Duran, Lütfi: "Devlet İhalesi", Cumhuriyet Gazetesi, 13 Mart 1986, s.2.

Duran, Lütfi: "Sözleşmeli Kamu Personeli", Cumhuriyet Gazetesi, 12.12.1988.

Düren, Akın: İdare Hukuku Dersleri, Kamu Malları, İdarenin Mülkiyete El Atmadan (Kamulaştırmadan, Devletleştirmeden, İdarî İrtifak Kurmadan, Para, Mal ve Çalışma Yükümlülüğü Getirmeden, Geçici İşgalden) Doğan Tazmin Yükümlülüğü, İdarenin Davranışlarından Doğan Yükümlülüğü, Ankara 1979, XV+336 sayfa, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları: 447.

Egemen, Ercan: bkz. Türkoğlu, Yekta-Turhan Şakı-Ercan Egemen:.....

Erkut, Celâl: İptal Davasının Konusunu Oluşturma Bakımından İdarî İşlemin Kimliği, Ankara 1990, XII+213 sayfa, Danıştay Yayınları No:51.

Erkut, Celâl: "İdare Hukukunda Yokluk Teorisi", İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi (İHİD), (Prof. Dr .Lütfi Duran'a Armağan Özel Sayısı), Sayı 1-3, Yıl 9, 1988, s.69-91.

Esin, Yüksel: bkz. Yenice, Kâzım-Yüksel Esin:....

Esin, Yüksel: Danıştay'da Açılacak Tazminat Davaları, İkinci Kitap: Esas, İdarenin Hukukî Sorumluluğu, Sorumluluğu Doğuran Sebepler, Sorumluluğu Gideren Sebepler, Sorumluluğun Kapsamı, Ankara 1973, XV+540 sayfa, Balkanoğlu Matbaacılık Ltd. Şti.

Feyzioğlu, Turhan: İdare Hukukunda Emprevizyon Nazariyesi, Ankara 1947, Millî Eğitim Basımevi.

Freedeman, Charles E.(Çeviren: Işık Gökten): Modern Fransa'da danıştay, Ankara 1971, 160 sayfa, Danıştay Tasnif ve Yayın Bürosu Yayınları No:9.

Gemalmaz, Mehmet Semih-Osman Doğru: "Federal Almanya Cumhuriyeti İdarî Usûl Yasası (1976)", İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi (İHİD), (Prof. Dr. Lütfi Duran'a Armağan Özel Sayısı), Sayı 1-3, Yıl 9, 1988, s.127-146.

Giritli, İsmet: " 'Henri Capitant' Derneği'nin İstanbul Toplantısı ve İdarî Mukaveleler", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt XXX, Sayı 3-4, s.493-497.

Giritli, İsmet-Pertev Bilgen: İdare Hukuku, İdarenin Patrimuanı, İdarî İktisap Usulleri, İdarenin Faaliyetleri, İdarenin İşlemleri, İstanbul 1973, 240 sayfa, Kervan Yayınları, Hukuk Serisi: 4.

Giritli, İsmet-Tayfun Akgüner: İdare Hukuku Dersleri II, İdarenin Malvarlığı ve Kazanılması Yöntemleri (Kamu Emlâkı, Özel Emlâk, Kamulaştırma, İstimval)-İdarenin Alacak ve Borçları, Tahsil ve Ödeme Usulleri-İdarenin Faaliyetleri (Kolluk, Kamu Hizmeti)- İdarenin İşlemleri (İdarî Karar, İdarî Sözleşmeler), İstanbul 1987, 204 sayfa, Filiz Kitabevi.

Göğer, Erdoğan: Maden Hukuku, Ankara 1979, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No:441.

Gözübüyük, A.Şeref: Yönetim Hukuku, Gözden Geçirilmiş 11.Bası, Ankara 1998, XX+467 sayfa, Turhan Kitabevi Yayınları.

Gözübüyük, A.Şeref: Yönetimsel Yargı, Gözden Geçirilmiş 11.Bası, Ankara 1997, XVII+614 sayfa, Turhan Kitabevi Yayınları.

Gözübüyük, A.Şeref-Güven Dinçer: İdarî Yargılama Usulü, Kanun, Açıklama, İçtihat, Birinci Bası, Ankara 1996, XXIV+732 sayfa, Turhan Kitabevi Yayınları.

Gözübüyük, A.Şeref-Turgut Tan: İdare Hukuku Cilt I, Genel Esaslar, Ankara 1998, XXII+931 sayfa, Turhan Kitabevi Yayınları.

Gülan, Aydın: "Kamu Hizmeti Kavramı", İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi (İHİD), (Prof.Dr.Lütfi Duran'a Armağan Özel Sayısı), Sayı 1-3, Yıl 9, 1988, s.147-159.

Günday, Metin: İdare Hukuku, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2.Baskı, Ankara 1997, xxviii+432 sayfa, İmaj Yayıncılık.

Güran, Sait: "Anayasanın 114 ve 140 Maddeleri Münasebetiyle Mukayeseli Bir Tetkik", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Ord.Prof.Dr.Halil Arslanlı Hatıra Sayısı, Cilt 30, Sayı 1-2, 1964, s.71-98.

Hauriou, Maurice (Çev.Samim Bilgen): "Fransız Danıştay'ının Bir Kararı Üzerine Notlar (affaire Prévot)", İdare Dergisi, Yıl 16, Mart-Nisan 1945, Sayı 173, s.115-125.

İmregün, Oğuz: "Hakem Kararlarının İcrası ve Tekemmülü", s.163-173, Tahkim Haftası, IX+709 sayfa, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Kalpsüz, Turgut: "Ticaret Odalarında Cereyan Eden Tahkim", s.209-254, Tahkim Haftası, IX+709 sayfa, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Kanlıgöz, Cihan: Yönetmel Sözleşmeler-Uygulama Alanı, Hukukî Rejimi ve Yeni Gelişmeler, Ankara 1990, vı+121 sayfa, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Karafakih, İsmail Hakkı: "Hakem Kararlarına Karşı Kanun Yolu", Ankara Barosu Dergisi, Yıl 1951, sayı 90-91, s.2-9.

Kıratlı, Metin: "İdarenin Bayındırlık Hizmetleri", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi, Cilt XXVII, Ankara 1972, No:4, s.53-81.

Kızılay, Erkal: Devlet Ormanlarından Çıkarılan Yerler, Türk Anayasasında Ormancılık, Ormandan Çıkarma İşlemleri, Ormandan Çıkarılan Yerlerin Değerlendirilmesi, Ankara Ocak 1998, 35+[5] sayfa, [Yayınevi Yok].

Koçak, Yüksel: Türk Hukukunda İdarî Sözleşmeler ve Bunlardan Doğan Uyuşmazlıklar, İstanbul 1997, VII+116 sayfa, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi].

Koral, Rabi: "Yeni ve Eski Hukukumuzda Tahkim", (Mukayeseli Etüd), İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası, Yıl 1947, Cilt 13, Sayı 3, s.193-218.

Koral, Rabi: "İç Hukukumuzda Tahkim", İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası, Yıl 1947, Cilt 13, Sayı 3, s.1038-1081.

Kutay, İlhan: "3533 Sayılı Kanuna Göre Tahkim", s.317-324, Tahkim Haftası, IX+709 sayfa, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Kutlu, Meltem: İdare Sözleşmelerinde İhale Süreci, İzmir 1997, XII+274 sayfa, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları No:75.

Kuzum, Yıldırım: "İmtiyaz Sözleşme ve Şartlaşmalarının Danıştayca İncelenmesi", s.758-774, Yüzyıl Boyunca Danıştay 1868-1968, Ankara 1968, XXIII+964 sayfa, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Langavant, Emmanuel et Marie-Christine Rouault: Le Contentieux Administratif, Paris 1987, 359 pages, Collection Droit-Sciences Economiques, Masson.

Laubadère, André de-Franck Moderne-Pierre Delvolvé: Traité des Contrats Administratifs, Tome premier, No.1 à 796, La notion de contrat administratif, la formation des contrats administratifs, L'exécution des contrats administratifs: Principes généraux, 2e édition, Paris 1983, 808 pages, Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, R.Pichon et R.Durand-Auzias.

Laubadère, André de-Franck Moderne-Pierre Delvolvé: Traité des Contrats Administratifs, Tome Second, Nos 797 à 1865, Les Obligations du cocontractant et de l'administration, les interventions de l'administration, l'incidence des faits nouveaux, la fin des contrats, la contentieux des contrats, 2e édition, Paris 1984, 1124 pages, Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, R. Pichon et R. Durand-Auzias.

Lebreton, Jean Pierre: "Le Contrat Administratif", Documents d'Études, Droit Administratif, Nouvelle Édition, No.2-11, Avril 1987, pp.1-40, La Documentation Française.

Leclercq, Claude-André Chaminade: Droit Administratif, 3e édition, Paris mai 1992, X+739 pages, Collection dirigée par J.-L. Cuvelier et Cl.Leclercq, Litec, Librairie de la Cour de Cassation.

Meriç, Osman: "İdarî Sözleşme Müessesesinin Doktrin ve İçtihatla İşlenmiş ve İşlenmemiş Yönleri", Danıştay Dergisi, Yıl 3, Sayı 11, 1973, s.66-81.

Mescheriakoff, Alain-Serge: Droit des Services Publics, 1re édition, Paris 1991, 389+[2] pages, Droit Fondamental Collection dirigée par Stéphane Rials, Droit Administratif, Presses Universitaires de France.

Moderne, Franck: bkz. Laubadère, André de-Franck Moderne-Pierre Delvolvé:....Tome Premier....

Moderne, Franck: bkz. Laubadère, André de-Franck Moderne-Pierre Delvolvé: ....Tome Second....

Müderrisoğlu, Hakkı: Danıştay Kanunu ve Danıştay Yargılama Usulü, Ankara 1978, XXXII+975 sayfa, Yeni Doruk Yayınları: 1.

Oğuzman, Kemal: "Toplu İş Uyuşmazlıklarında Mecburi Tahkim", s.263-297, Tahkim Haftası, IX+709 sayfa, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Ohri, İskender: "1447 sayılı Menkul Kıymetlerde Kambiyo Nukut Borsaları Kanunu'na Göre Tahkim", s.327-334, Tahkim Haftası, IX+709 sayfa, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Okay, Sami: "Navlun Mukavelelerinde Tahkim Şartı", s.425-446, Tahkim Haftası, IX+709 sayfa, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Olgaç, Senai: "Hakem Kararlarına Karşı Kanun Yolları", s.179-197, Tahkim Haftası, IX+709 sayfa, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Onar, Sıddık Sami: "Tatbikat ve İçtihadın Hukukun Tekâmülündeki Rolü ve Bu Bakımdan Devlet Şûrasının ve Temyiz Mahkemesinin Bazı Kararlarının Tahlili", İkinci Üniversite Haftası, 1942.

Onar, Sıddık Sami: İdare Hukukunun Umumî Esasları, I. Cilt, Üçüncü Bası, İstanbul 1966, XXXIX+580 sayfa, İsmail Akgün Matbaası.

Onar, Sıddık Sami: İdare Hukukunun Umumi Esasları, II. Cilt, Üçüncü Bası, İstanbul 1966, XXXII+(-583) 1438 sayfa, İsmail Akgün Matbaası.

Onar, Sıddık Sami: İdare Hukukunun Umumî Esasları, III. Cilt, Üçüncü Bası, İstanbul 1966, XXXI+(-1441) 2152 sayfa, İsmail Akgün Matbaası.

Osten, Necmi: İdarî Mukavele ve Âmme Hizmeti İmtiyazlarının Hukuki Mahiyeti, İstanbul 1938, 48 sayfa, Üniversite Kitabevi.

Önen, Turgut: İdarî Faaliyetler, İdarî Sözleşmeler, Kolluk Kuvvetleri, 1975-1976 Yılı Ders Notları, Ankara 1976, III+95 sayfa, Ankara İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi.

Özay, İl Han: Devlet, İdarî Rejim ve Yargısal Korunma, İstanbul 1986, [5]+IV+316[4] sayfa, Filiz Kitabevi.

Özay, İl Han: Devlet, İdarî Rejim ve Yargısal Korunma, İşlemlerin Oluşması, Kamulaştırma, Vergilendirme, İhale Usûlleri, II, İstanbul 1987, 64 sayfa, Filiz Kitabevi.

Özay, İl Han: İkinci Bine Kavuşurken Günışığında Yönetim, İstanbul 1994, [31]+766 sayfa, Alfa Basım Yayın Dağıtım.

Özay, İl Han: Günışığında Yönetim, XX .nci Yüzyılın Son Çeyreğinin "Jön Türk" lerine, İstanbul 1996, [29]+843 sayfa, Alfa.

Özgen, Eralp: "İdarî Tasarruflardaki Sakatlıklar", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt XVII, Sayı 1-4, 1960, s.255-289.

Özkol, Adil: "Uyuşmazlık Mahkemesi Kararları Açısından İdarî Yargının Görev Alanı, Ankara 1970, XI+139 sayfa, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No:276.

Özyörük, Mukbil: İdare Hukuku Dersleri, Ankara 1972-1973, 254 sayfa.

Pirler, Orhan: "Yerel Yönetimlerde Yapılan İhalelerde Kapalı Teklif Usûlünün Uygulanması", Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Mart 1992, Cilt 1, Sayı 2, s.45-56.

Pirler, Orhan: "Yerel Yönetimlerce Yapılan İhalelerde Teminat Alınması, Teminat Olacak değerler ve Teminatın İade Edilmesi", Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Kasım 1992, Cilt 1, Sayı 6, s.47-56.

Pirler, Orhan: "Yerel Yönetimler ve Yap-İşlet-Devret Modeli", Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt IV, Sayı 1, Ocak 1995, s.47-60.

Polatkan, Vahit: Yap-İşlet-Devret, Ankara Temmuz 1997, IV+330 sayfa, Yaklaşım Yayıncılık A.Ş.

Richer, Laurent: Les Contrats Administratifs, Paris 1991, VIII+117 pages, Connaissance du Droit, collection dirigée par Jean-Luc Aubert, Editions Dalloz.

Rivero, Jean: Droit Administratif, Treizième édition, Paris avril 1990, XXIX+654+[11] pages, Précis Dalloz.

Rouault, Marie-Christine: bkz. Langavant, Emmanuel et Marie-Christine Rouault....

Rouvière, Jean (Çeviren Vecihî Tönük): "İdarî Sözleşmelerin Nitelik ve Özellikleri", İdare Dergisi, Yıl 20, Kasım-Aralık 1949, Sayı 201, s.185-208.

Rouvière, Jean (Çeviren Vecihî Tönük): "İdarî Sözleşmeler", İdare Dergisi, Yıl 23, Mart- Nisan 1952, Sayı 215, s.115-134.

Rouvière, Jean (Çeviren Vecihî Tönük): "İdarî Sözleşmeler", İdare Dergisi, Yıl 21, Temmuz-Ağustos 1950, Sayı 205, s.103-113.

Rouvière, Jean (Çeviren Vecihî Tönük): "İdarî Sözleşmeler", İdare Dergisi, Yıl 25, Eylül-Ekim 1954, Sayı 230, s.87-95.

San, Coşkun: "İdarî Tasarruflarda Yokluk ve Butlan", Türk İdare Dergisi, Yıl 38, Sayı 308, Eylül-Ekim 1967, s.25-46.

Sarıca, Ragıp: İdarî Kaza, İstanbul 1942, 323 sayfa, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti Yayınları No.2.

Sarıca, Ragıp: "İdare Hukukunda Yokluk ve Butlan", Ebû'l-ûlâ Mardin'e Armağan, İstanbul 1944, s.1191-1279, T.C. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1281 sayfa.

Sarıca,Ragıp: İdarî Kaza, Cilt I İdarî Davalar, İstanbul 1949, 928 sayfa, İstanbul Üniversitesi Yayınları:403, Hukuk Fakültesi Yayınları:91.

Savcı, Bülent: "Hukukta Tahkim Müessesesi", Ankara Barosu Dergisi, Yıl 1954, Sayı 3, s.231-236.

Sebük, M.Tahir: "Hakem,Hakem Bilirkişi ve Kanunî Hakem Kararlarının Mukayesesi ve Tahkim Şartı", s.61-71, Tahkim Haftası, IX+709 sayfa, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Serim, Bülent: Öğretide,Yargı Kararlarında ve Uygulamada Sözleşmeli Personel, Ankara 1987, Gümüş Matbaası.

Serim, Bülent: "Sözleşmeli Personelin Hukukî Statüsü", Amme İdaresi Dergisi,Cilt 21, Sayı 1, Mart 1988, s.135-154.

Serim, Bülent: "Anayasa Mahkemesi'nin Son Kararı ve KİT Personeli", Amme İdaresi Dergisi, Cilt 22, Sayı 3, Eylül 1989, s.51-73.

Sirmen, Lâle: "Sözleşme Hukuku Açısından Yap-İşlet-Devret Modeli",s.11-17, Yap-İşlet-Devret Modelinin Uygulanmasında Ortaya Çıkan Sorunlar ve Öneriler Sempozyumu, Bildiriler-Panel, Ankara 16 Haziran 1996, XI+88 sayfa, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Türkiye İş Bankası Vakfı, Yayın No: 308.

Sudre, Jacques (Tercüme: Hüsnü Berker): Mukaveleler Hukukunda Devlet Şûrasının Selâhiyeti 1938.

Sungurbey, İsmet: Medenî Hukuk Sorunları, İstanbul 1980.

Şakı, Turhan: bkz.Türkoğlu, Yekta-Turhan Şakı-Ercan Egemen:

Şenalp, E.Ergin-Ali Bilir: "Yap-İşlet-Devret Modelinin Mahallî İdareler Yönünden Hukukî Geçerliliği", Türk İdare Dergisi, Sayı 382, Mart 1989, s.127-171.

Tan, Turgut: "Osmanlı İmparatorluğunda Yabancılara Verilmiş Kamu Hizmeti İmtiyazları", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt XXII, Mart 1967, Sayı 2, s.285-326.

Tan, Turgut: " Kamu Hizmeti İmtiyazından, Yap-İşlet-Devret Modeline", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi, Cilt 47, Sayı 3-4, s.307-324.

Tan, Turgut: "Kamu Hizmeti, Kriz ve Yeniden Tanımlama", s.329-335, I.Ulusal İdare Hukuku Kongresi, Birinci Kitap İdarî Yargı, 1-4 Mayıs 1990,Ankara, Ankara 1991, X+452 sayfa, Danıştay Yayınları No: 53.

Tan, Turgut: "Anayasa Mahkemesi Kararlarında Kamu Hizmeti Yaklaşımı", Anayasa Yargısı, Cilt 8, Ankara 1991, s.233-252.

Tan, Turgut: "İdarenin Özel Hukuk Alanındaki İşlemleri", s.107-116., II.Ulusal İdare Hukuku Kongresi Bildiri Özetleri, 10-14 Mayıs 1993, Ankara, Ankara [Basım Yılı Yok], VIII+163 sayfa, Danıştay Yayınları No:55.

Tan, Turgut: "Kamu Hizmeti, Özelleştirme ve Bürokrasinin Azaltılması Üzerine", Türk İdare Dergisi, Yıl 60, Mart 1988, Sayı 378, s.73-90.

Tan, Turgut: bkz. Gözübüyük, A.Şeref-Turgut Tan...

Tan, Turgut: "İdare Hukuku İlkeleri Açısından Yap-İşlet-Devret Modeli",s.23-40,Yap-İşlet-Devret Modelinin Uygulanmasında Ortaya Çıkan Sorunlar ve Öneriler Sempozyumu, Bildiriler-Panel, Ankara 16 Haziran 1996, XI+88 sayfa, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Türkiye İş Bankası Vakfı, Yayın No:308.

Tan, Turgut: "İdarî Sözleşme Kuramına İlişkin Gözlemler", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 50, Haziran-Aralık 1995, Sayı 3-4, s.291-309.

Tandoğan, Halûk: "La nullité l'annulation et la resiliation partielles des contrats Contribution à l'étude de l'inefficacité partielle des actes juridiques,thèse, No:486, Université de Genève, Lausanne 1952,309 pages, F.Rouge Cie S.A.Librairie de l'Université.

Tandoğan, Sabri: "Objektif ve Subjektif Tasarruflarda Yokluk", s.33-115, İdare Hukuku ve İdarî Yargı ile İlgili İncelemeler, Cilt 1, Ankara 1976.

Tanyeri, Salih: " Fransız Amme Hukukunda İdarî Mukavele ve Emlak Nazariyesi", İdare Dergisi, Yıl 27, Mayıs- Haziran 1957, Sayı 246, s.120-136.

Tanyeri, Salih: "Fransız Amme Hukukunda İdarî Mukavele ve Emlak", İdare Dergisi , Yıl 27, Temmuz-Ağustos 1957, Sayı 247, s.152-169.

Tekeli, Mine: "Yap-İşlet-Devret Modelinin Ekonomik Yararlılığı", Muhasebe İşletme ve Finans Dergisi, Sayı 31-32, Eylül-Kasım 1989, s.25-26.

Telli, Serap: İdare Hukuku ve Uluslararası Hukuk Açısından Madenler, Ankara 1989, XII+240 sayfa, "S" Yayınları.

Tikveş, Özkan: İdare Hukuku, İzmir 1983, Ege Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Yayını.

Türkoğlu, Yekta-Turhan Şakı-Ercan Egemen: İhale Hukuku ve İnşaat İşleri, Ankara 1985, Olgaç Matbaası.

Uler, Yıldırım: "Sözleşmeli Personel İdarî Sözleşmeler", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt XXII, Sayı 1, 1965-1966, s.215-238.

Uler, Yıldırım: İdarî Yargıda İptal Kararlarının Sonuçları, Ankara 1970, XVI+157 sayfa, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları: No:281.

Uler, Yıldırım: "Yönetmelik Yargıda Dava Süresi", s.209-268, I.Ulusal İdare Hukuku Kongresi, Birinci Kitap İdarî Yargı, 1-4 Mayıs 1990 Ankara, Ankara 1991, X+452 sayfa, Danıştay Yayınları No:53.

Uluatam, Özhan: "Yap-İşlet-Devret Modeli Üzerine Düşünceler", İşveren Dergisi, TİSK, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Cilt XXVII, Sayı 5, Şubat 1989, s.27-29.

Varlıer, Oktay: "Türk Ekonomisinde Yap-İşlet-Devret Modelinin Önemi", s.3-7, Yap-İşlet-Devret Modelinin Uygulanmasında Ortaya Çıkan Sorunlar ve Öneriler Sempozyumu, Bildiriler-Panel, Ankara 16 Haziran 1996, XI+88 sayfa, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Türkiye İş Bankası Vakfı, Yayın No:308.

Vedel, Georges et Pierre Delvolvé: Droit Administratif I, 11e édition mise à jour, Paris Janvier 1990, 708 pages, Thémis, Collection dirigée par Maurice Duverger, Droit, Presses Universitaires de France.

Waline, Marcel (Çeviren Hamide Uzbank): "İdarî Mukavele", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl 1, Sayı 1, 1943, Cilt 1, s.563-570.

Yayla, Yıldızhan: İdare Hukuku I, Kamu Hukuku Tekniği, İdare İşlevi, İdarenin Yetkileri ve Hukuka Bağlılığı, İdarenin Sorumluluğu, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş İkinci Bası, İstanbul 1990, VII+157 sayfa, Filiz Kitabevi.

Yayla, Yıldızhan: "İdarenin Sorumluluğu ve Mücbir Sebep", s.45-49, İdare Hukuku Alanında Sorumluluk, Sorumluluk Alanındaki Yeni Gelişmeler III Sempozyumu, Ankara 12-13 Mayıs 1979, İstanbul 1980, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından: No:2758, 274 sayfa, Hukuk Fakültesi No:622.

Yenice, Kâzım-Yüksel Esin: Açıklamalı-İçtihatlı-Notlu İdarî Yargılama Usulü, Ankara 1983, XVI+799 sayfa, Arısan Matbaacılık ve Ambalaj Sanayii.

Zabunoğlu, Yahya:"Yap-İşlet-Devret (YİD) Konusunda Yasal Düzenleme Örnekleri ve Yargı Kararlarının Işığında Yeni Bir Düzenleme Modeli", s.45-54, Yap-İşlet-Devret Modelinin Uygulanmasında Ortaya Çıkan Sorunlar ve Öneriler Sempozyumu, Bildiriler-Panel, Ankara 16 Haziran 1996, XI+88 sayfa, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Türkiye İş Bankası Vakfı, Yayın No:308.

Zanobini, Guido (Çeviren Yılmaz Günel): İdarî Müeyyideler, Ankara 1961.